

01. Kamus-1 Türkî'den günümüze Fransızca alıntı kelimelerde anlam değişmeleri

Selcen KOCA¹

APA: Koca, S. (2021). Kamus-1 Türkî'den günümüze Fransızca alıntı kelimelerde anlam değişmeleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (22), 1-27. DOI: 10.29000/rumelide.885408.

Öz

Kültürel ve dolayısıyla dilbilimsel temasın doğal sonuçlarından biri olan sözcüksel ödünçleme, kaynak konumundaki verici dilden alıcı dilin söz varlığına yapılan kelime aktarımıdır. Sözcüksel ödünçlemeyi teşvik eden temel etkenler, sözcüksel boşluğu doldurma ihtiyacı ve prestij kazanma isteğidir. Yabancı bir kaynak dilden ödünçlenen kelimeler, az veya çok; fonolojik, ortografik, morfolojik ve anlamsal açıdan alıcı dilin sistemine uyum sağlayacak şekilde değiştirilerek kullanılırlar. Bu çalışmanın konusu olarak seçilen alıntı kelimelerdeki anlam değişmeleri, farklı şekillerde ve aşamalarda gerçekleşebilmektedir. Alıntı kelimeler, alıcı dile ilk kez tanıtıldığında kaynak dildekinden farklı bir anlam gösterebileceği gibi dile uyarlandıktan sonra süreç içerisinde de anlam değişimine uğrayabilir. Özellikle Tanzimat dönemiyle artan ve 20. yüzyılın ortalarına kadar etkisini sürdüren Türk-Fransız teması, Türkçeye Fransızca kelimelerin ödünçlenmesi sonucunu doğurmuştur. Türkçede yeni kavram, madde ve eşyaları karşılayan kelimelere duyulan ihtiyaç Fransızcadan yapılan sözcüksel ödünçlemelerin başlıca nedenidir. Bu çalışmada, Tanzimat dönemi aydınlarından Şemseddin Sami tarafından hazırlanan Kamus-1 Türkî'deki Fransızca alıntı kelimeler tespit edilerek bu kelimelerin günümüzde geçirdiği anlam değişmeleri analiz edilmiştir. Fransızca alıntı kelimelerdeki anlam değişmeleri, konuyla ilgili tipolojilere göre anlam genişlemesi, anlam daralması, anlam aktarımı (metafor, metonimi, sinekdoka) alt başlıkları altında incelenmiş; anlam olayları dışında galatlar yoluyla oluşan anlam değişmelerine de yer verilmiştir. Böylece, hem 19. yüzyıldan günümüze Fransızca alıntı kelimelerdeki anlam değişmeleri belirlenmiş hem de bu kelimelerin kaynak dilden farklı olarak Türkçede kazandıkları özgün anlamlar ortaya koyulmuştur.

Anahtar kelimeler: Alıntı kelime, anlam değişmeleri, Kamus-1 Türkî, anlam genişlemesi, anlam daralması, anlam aktarımı

Semantic changes of French loanwords from Kamus-1 Türkî to contemporary Turkish

Abstract

Lexical borrowing, one of the natural consequences of cultural and hence linguistic contact, is the transfer of words from the source or donor language to the vocabulary of the recipient language. The main motivation of lexical borrowing are the need to fill the lexical gap and desire to gain prestige. Words borrowed from a foreign source language undergo, more or less; phonological, orthographic, morphological and semantic changes to adapt to the system of the recipient language. Semantic changes in the loanwords selected as the subject of this study can occur in different ways and stages. Semantic changes can occur when the loanwords are introduced to the recipient

¹ Arş. Gör. Dr., Hitit Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Çorum, Türkiye), selcenkoca@hitit.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-4195-9157 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 24.11.2020-kabul tarihi: 20.03.2021; DOI: 10.29000/rumelide.885408]

language for the first time or after the loanword is adapted to the language. Turkish-French contact, which increased especially with the Tanzimat period and continued its influence until the middle of the 20th century, resulted in the borrowing of French words into Turkish. The need for words corresponding to new concepts, entities and goods in Turkish is the main reason for lexical borrowings from French. In this study, French loanwords in Kamus-ı Türkî, prepared by Şemseddin Sami, one of the Tanzimat period intellectuals, were determined and the semantic changes in French loanwords have been examined under the sub-heading of semantic widening, semantic narrowing, semantic shift (metaphor, metonymy, synecdoche) according to the relevant typologies, and besides the meaning event, the semantic changes occurring through the galat (language mistakes) are also included. Thus, both the semantic changes in the French loanwords from the 19th century to the present were determined, and the original meanings that these words acquired in Turkish, different from the source language, were revealed.

Keywords: Loanword, semantic change, Kamus-ı Türkî, semantic widening, semantic narrowing, semantic shift

Giriş

Sosyal bir olgu olarak dil, devamlı bir gelişim ve değişim gösterir. Dilde meydana gelen bu değişim ve gelişim, dil içi ve dil dışı olmak üzere iki kaynaktan beslenir (Barber 1964: 1). Çeşitli etkenler sonucu ortaya çıkan dil içi değişimler, dilin kendi sistemi içerisinde ve kendine özgü kurallarıyla açıklanabilir. Dilin başka dillerle teması ve etkileşimi neticesinde meydana gelen dil dışı değişimler ise, hem dilin kendi yapısının hem de temasta bulunduğu dilin özelliklerini barındırır. Dil dışı değişimlere kaynaklık eden dil teması ve etkileşimi, dilbilimsel unsurların ödünçlenmesiyle sonuçlanır. Diller arasında hemen hemen her tür dil unsuru ödünçlenebilmekle birlikte, en yaygın ödünçleme, kelime alışverişidir.

Yabancı bir dil ve kültürden ödünçlenen kelimeler, dâhil edildikleri dilin kültürel ve dilbilimsel bağlamına uygun bir şekilde değiştirilerek alıcı dile uyarlanır. Buna göre alıntı kelimelerin fonolojik, morfolojik ve anlamsal özellikleri alıcı dilin kendi sistemi içinde yerleştirilir. Bu uyarlama, ödünçlemenin ilk defa gerçekleştiği zamanda olabildiği gibi süreç içerisinde de şekillenebilir. Alıntı kelimenin alıcı dile çeşitli açılardan uyumlu hâle getirilmesinde sadece dilbilimsel etkenler belirleyici olmaz. Dilin içinde geliştiği kültürel, sosyal, siyasi, ekonomik yapı gibi pek çok farklı unsur; alıntı kelimelerin uyarlanma sürecini doğrudan veya dolaylı bir şekilde etkiler. Bu nedenle alıntı kelimelerin farklı açılardan incelenmesi, sadece dilbilimsel açıdan dilin geçirdiği değişim ve gelişime ışık tutmaz; aynı zamanda tarihî olay ve olgulara da tanıklık edebilir (Adelaar 1994: 50); sosyal yapının ve kültürü şekillendiren düşünce sisteminin çözümlenmesine olanak sağlar.

Türk dili, ilk dönemlerinden itibaren içinde bulunduğu coğrafyaya ve temasta bulunduğu kültür dairelerine göre pek çok yabancı dille etkileşim içerisinde bulunmuştur. Yüzyıllardır oldukça dinamik temas alanlarında varlığını sürdüren Türk dili; Çince, Moğolca, Soğdca, Tunguzca, Farsça, Arapça ve nispeten son dönemlerde Fransızca, İtalyanca, İngilizce gibi çoğunlukla genetik ve tipolojik açıdan farklı diller ve dil aileleriyle etkileşim göstermiştir (Johanson vd. 2020: 551-552).

Bu çalışmanın konusu olarak belirlenen Türkçe-Fransızca dil temasını ve bu temasın sonuçlarını değerlendirebilmek için Türk-Fransız ilişkilerine kısaca değinmek gerekir. Siyasi ve ticari münasebetler bağlamında başlayan Türk-Fransız ilişkileri, Osmanlı devletinde 18. yüzyılda başlayan,

Tanzimat fermanı (1839) hız kazanan yenileşme ve dolayısıyla Batılılaşma cereyanının etkisiyle sosyal ve kültürel alanlarda da etkisini göstermiştir. Özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda Fransız dili ve kültürünün diplomasi, bilim, teknoloji, sanat, edebiyat ve felsefe gibi pek çok alanda dünya genelinde öncü konumda yer alması, Fransızcanın belirtilen dönemde 'ortak dil' (lingua franca) olarak yaygınlaşmasına neden olur (Uysal 2014: 48). Osmanlı devletinde yenileşme ve batılılaşma faaliyetleri, Fransa modeli kaynak alınarak şekillendirilir. Başka bir deyişle, Batılılaşma ve Avrupalılaşmaya zemin hazırlayacak her tür kavram, bu dönemde Fransız etkisi ve Fransa kanalıyla Osmanlı toplumuna entegre edilir.² Bu durumun doğal bir sonucu olarak da Türkçede bulunmayan yeni kavramlar ve nesnelere karşılıkları Fransızcadan ödünçlenmeye başlanır.

Yenileşme çabaları sonucu yönünü Batıya, özellikle de Fransa'ya, çeviren Osmanlı devletinde, Fransız kültürünü ve toplum yapısını daha iyi tanımak ve değerlendirebilmek için çeşitli faaliyetlerde bulunulmuştur. Devlet kanalıyla gönderilen elçiler ve devlet adamları ile şahsi gayretleriyle Fransa'ya giden Türk aydınları; Fransız bilim, kültür ve sosyal hayatının Osmanlı toplumuna tanıtılmasında başlıca rol üstlenmişlerdir. Fransızca eğitim veren kurumların sayısındaki artış; roman, hikâye, tiyatro gibi yeni edebî türlerin; gazete ve dergi gibi yeni yayın organlarının Batılı anlayış etkisi altında ortaya çıkışı ve gelişmesi, Fransızcadan yapılan tercüme faaliyetlerinin hız ve yaygınlık kazanması ve Fransızcanın yabancı dil olarak popülerliğinin artması Türkçede çeşitli Fransızca kelimelerin kullanımına ve zamanla dile yerleşmesine zemin hazırlamıştır (Uysal 2014: 48-51; Magrelo 2011: 8).

Biraz yukarıda bahsedilen sosyal ve kültürel hayattaki değişim ve özellikle 20. yüzyılda bilim ve teknolojide yaşanan gelişmeler neticesinde, Tanzimat döneminde başlayan Fransız dili ve kültürünün etkisi, II. Dünya Savaşı sonrasına (20. yüzyıl ortalarına) kadar artarak devam etmiştir. Bu etkileşim; çeşitli bilim ve sanat dallarıyla ilgili terimlerin, teknolojik buluşları ve eşyaları karşılayan ve hukuk, ticaret, ekonomi, tekstil vb. çeşitli alanlardan kelimelerin Fransızcadan ödünçlenmesi sonucunu doğurmuştur. Bununla birlikte, sadece köken bakımından Fransızca olan kelimeler değil, aynı zamanda Batı kaynaklı başka dillere ait kelimeler de belirtilen dönemde Fransızca yoluyla Türkçeye ödünçlenmiştir. Günümüzde Batı dilleri arasında Türkçenin en fazla kelime ödünçlediği dil Fransızcadır³ (Durmuş 2004: 8).

Bu çalışmanın konusu, Tanzimat dönemi sözlüklerinden olan Kamus-ı Türki'deki Fransızca alıntı kelimelerin günümüzde gösterdiği anlam değişimleridir. Çalışmanın ana malzemesi olarak belirlenen Kamus-ı Türki'de yer alan Fransızca alıntı kelimeleri tespit etmede Paşa Yavuzarslan tarafından (2019) hazırlanan, eserin Latin harflerine aktarılmış yayını esas alınmıştır. Kamus-ı Türki'de yer alan Fransızca alıntı kelimeler, kullanım ve anlam özellikleriyle belirlendikten sonra, kelimelerin bahsi geçen özelliklerinin güncel Türkçedeki görünümünü tespit edip bir karşılaştırmada bulunmak için Türk Dil Kurumu'nun çevrimiçi Güncel Türkçe Sözlük'ü kaynak olarak kullanılmıştır. Türkçedeki Fransızca alıntı kelimelerin anlam ve kullanım özelliklerini daha iyi değerlendirebilmek için kelimelerin kaynak dil olan Fransızcadaki anlam ve kullanımları da incelenmiştir. Bunun için hem Kamus-ı Türki'yle çağdaş Fransızca sözlüklerden (Bellows' French Dictionary, 3. baskı, 1916; Şemseddin Sami tarafından hazırlanan Resimli Kâmûs-ı Fransevî, 1901-1905) hem de güncel Fransızca sözlüklerden (Tahsin Saraç, Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük, 1985) yararlanılmıştır. Böylece diyakronik (art zamanlı) bir anlam analizi şeklinde sunulan çalışmada, Fransızca alıntı kelimelerdeki

² Tanzimat döneminde *Frenk* (Fransız) kelimesinin "Avrupalı" anlamında kullanılması, bu durumun en önemli göstergesidir. Başka bir deyişle, bu dönemde Avrupa kavramının en önemli temsilcisi Fransa'dır.

³ Oğuzhan Durmuş (2004), Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan Türkçe Sözlük'ün 9. baskısından (1998) hareketle Türkçedeki alıntı kelimelerle ilgili sayısal veriler sunmuştur. Söz konusu çalışmaya göre Türkçede, 4645 Fransızca alıntı kelime bulunmakta ve böylece Fransızca Batı dilleri arasında en çok kelime ödünçlenen dil olarak belirlenmektedir.

anlam değişmelerinde kaynak dil Fransızcanın etkisi ve özgün anlamlandırma süreçleri ortaya koyulmaktadır.

1. Ödünçleme ve alıntı kelime

Ödünçleme (İng. borrowings), dilbilimsel unsurun bir dilden başka bir dile aktarılması olarak tanımlanabilir. En genel ve yaygın şekliyle ödünçleme, bir dile başka bir dilden yapılan tüm aktarma ve kopyalama süreçlerini karşılayan bir terimdir (Haspelmath 2009: 36). Ödünçleme, daha önce başka bir dilde bulunan kalıpların dilde yeniden üretilme teşebbüsüdür ve bir durumu değil, diller arası temastan doğan süreci belirtir (Haugen 1950: 212-213). Ödünçleme sürecinin en yaygın sonuçlarından biri, alıntı kelimelerdir. Bu bağlamda alıntı kelime (İng. loanword) veya sözcüksel ödünçleme ise, kaynak konumundaki verici dilden (İng. donor language) ödünçleme sonucu alıcı dilin (İng. recipient language) söz varlığına aktarılan kelimedir (Haspelmath 2009: 36).

Yabancı kelime olarak tanımlanabilecek sözcüksel bir birimin alıntı kelime hâline gelebilmesi için alıcı dil konuşurlarının büyük bir kısmı tarafından benimsenmesi ve sıklıkla kullanılması gerekir. Bununla birlikte, alıcı dile entegre edilen her yabancı kelime nihayetinde alıntı kelime olarak dilin söz varlığına dâhil edilmektedir (Hoffmann 2011: 137). Yabancı kelimeler, az veya çok, alıcı dilin sistemine uymayan fonolojik, ortografik, morfolojik ve söz dizimsel özelliklere sahiptir (Haspelmath 2009: 42). Bu nedenle ödünçleme sürecinde yabancı kelimeler, alıcı dilin sistemine uyum sağlayacak şekilde değiştirilerek yerleştirilir. Bununla birlikte, yabancı bir kelimenin alıcı dile uyarlanma derecesi, alıntı kelimenin eskiliğine, alıcı dil konuşurlarının kaynak dili bilme seviyelerine ve kaynak dile karşı tutumuna bağlı olarak değişir (Haspelmath 2009: 42). Örneğin nispeten yeni alıntı kelimeler, kaynak dildekine yakın bir telaffuzla ifade edilirken kelimenin kullanımının yaygınlaşmasıyla, süreç içerisinde alıcı dilin fonolojik yapısına uyum gösterir. Uzun süre, sıklıkla kullanılan alıntı kelimeler, dilin ana kelimelerine giderek daha çok benzer. Pek çok açıdan yerleştirilen bu tür alıntı kelimeleri, dilin ana kelimelerinden ayırmak neredeyse imkânsızdır. Bununla birlikte, kaynak dille ilgili bilginin ve temasın artması, sadece kelimelerin değil, morfolojik unsurların da ödünçlenmesine neden olur.

Alıntı kelimenin dâhil olduğu yeni dilbilimsel bağlama uyması ve yeni dilbilimsel kurallara bağlanması için alıcı dilin sistemine göre düzenlenecek değişikliklere uğraması gerekir. Yabancı unsurların alıcı dile uyarlanma süreci çok yönlü, aşamalı, uzun bir süreçtir; ancak bu değişim, doğal bir şekilde gerçekleşir ve dilin canlı yapısının beklenen bir sonucudur (Herman 2008: 81). Uyarlanma ve yerleştirilme sürecinde alıntı kelime fonolojik, morfolojik, anlam bilimsel ve dil bilimsel bir dizi değişiklik gösterebilir. Bununla birlikte, alıntı kelimenin telaffuz, yazım, morfoloji ve söz dizimi açısından uyarlanmasını içeren biçimsel; konuşurların sözcüksel birime karşı tutumlarını ifade eden psikolojik; alıntı kelimeye genel olarak 'iyi' (resmi) veya 'kötü' (yarı resmi) derecelerinin verildiği sosyal; alıntı kelimenin anlam bilimsel açıdan uyarlanması ve dilin diğer kelimeleriyle ilişkisinin belirlenmesini içeren sözcüksel uyarlama süreçlerinden de bahsedilebilir (Hoffmann 2011: 136; Kowner&Daliot-Bul 2008).

Alıntı kelimelerin uyarlanma ve yerleştirilme süreci genel olarak dört aşamaya ayrılır (Hoffmann 2011: 136; Görlach 2003: 25-26; Breiter 1997: 93-95):

1. Fonolojik ve grafiksel entegrasyon, uyarlama sürecinin ilk aşamasıdır. Alıntı kelime, genellikle kaynak dildeki şekliyle yazılır; alıcı dildeki kelimelere benzemez. Bu aşamadaki alıntı kelimelerin kullanımı sınırlıdır.

2. Morfolojik entegrasyon, alıntı kelimelerin dile dâhil edildiği aşamadır. Alıntı kelimelerin yazımı ve morfolojik özellikleri kaynak dildekine yakındır. Fonolojik ve dil bilgisel açıdan alıcı dile uyarlanma süreci başlamıştır; alıntı kelimelerin telaffuzları kaynak dildekine yakın olsa da yazımları alıcı dile uyarlanmıştır.

3. Türetimsel entegrasyon, alıntı kelimenin konuşurların çoğu tarafından kabul edildiği aşamadır. Alıntı kelimeler, alıcı dilin imkânları dâhilinde çekimlenebilir. Bununla birlikte, alıntı kelime yerel bir kelime olarak görülmez.

4. Anlamsal entegrasyon, alıntı kelimelerin alıcı dile ait yerel unsurlar olarak kabul edildiği, kelimenin her yönüyle yerleştirildiği uyarlama sürecinin son aşamasıdır. Alıntı kelime, günlük konuşma dilinde yaygın bir şekilde kullanılır, çekimlenebilir, kelime türetme sürecinde işletilebilir.

Alıntı kelimeler, alıcı dilde karşıladıkları kavramlar bakımından kültürel ödünçlemeler (İng. cultural borrowings) ve temel ödünçlemeler (İng. core borrowings) olmak üzere ikiye ayrılır (Myers-Scotton 2002: 41). İhtiyaçtan kaynaklanan ödünçlemeler olarak da adlandırılacak kültürel ödünçlemeler, alıcı dilde karşılığı olmayan yeni nesnelere veya yeni kavramlar için ödünçlenen kelimelerdir ve genellikle etkili grupların bu tür kelimeleri kullanmaya başlamasıyla aniden ortaya çıkar. Temel ödünçlemeler ise, alıcı dilde hâlihazırda bulunan kelimeleri az veya çok tekrarlayan kelimelerdir (Myers-Scotton 2002: 239). Bu tür ödünçlemeleri destekleyen motivasyon, genellikle kaynak dilin prestijli konumudur.

Ödünçleme sürecini teşvik eden pek çok farklı neden vardır. Biraz yukarıda ifade ettiğimiz yeni nesne ve kavramları ifade etmek için ihtiyaçtan kaynaklanan kültürel ödünçlemeler, sözcüksel ödünçlemelerin en önemli ve en yaygın nedenlerinden biridir. Trask'a göre (1994: 9), alıcı dilde yeni bir kavramı karşılayacak kelime bulunmadığı zaman sözcüksel ödünçlemeler kaçınılmazdır. Her ne kadar her dil yeni nesne ve kavramları karşılayacak yeni kelimeler oluşturmak için yeterli yaratıcı kaynaklara sahip olsa da, bu tür ödünçlemeler, dilde karşılığı olmayan yeni kavramları ifade etmenin en kolay ve pratik yoludur (Katamba 2005: 138-139; Danesi&Rocci 2009: 161). İhtiyaç olmadığı hâlde, alıcı dilde karşılığı olan kelimelerin ödünçlenmesinin altında yatan sebeplerin belirlenmesi ise oldukça zordur. Bu tür ödünçlemelerin en önemli sebeplerinden biri, kaynak dilin alıcı dil karşısında daha prestijli bir konuma sahip olmasıdır. Bununla birlikte, daha eğitilmiş görünme ve yabancı dil bilgisini ispat etme çabası, daha modern ve moda uygun davranış sergileme (Rebuck 2002: 57-58), dilde yeni bir ifade tarzı oluşturma, dil ekonomisi için kelimeleri basitleştirme (Aparenteng&Amfo 2014: 238), çok dilli bir ortamda yaşama (Bator 2010: 41), dildeki kelimelerin eş anlamlılarını kullanarak üslubu zenginleştirme isteği (Anam&Nirmala 2019: 88-89); dildeki kelimelerin olumsuz çağrışımlarının bulunması, tabu kelimeleri ifade etme ihtiyacı ve eş seslilikten kaçınma (Haspelmath 2009: 50)⁴ gibi anlayışlar; alıcı dil kullanıcılarının ihtiyaç dışında başka dillerden kelime ödünçlemesinin nedenleri olarak sayılabilir. Buraya kadar ifade ettiğimiz ödünçlemelere sebep olan etkenler dilbilimseldir. Bununla birlikte, dilbilimsel etkenler dışında değerlendirilebilecek siyasi, kültürel, dinî veya ekonomik ilişkiler de ödünçlemelerin nedenini oluşturabilir (Bator 2010: 41).

⁴ Ses değişikliği sonucu dildeki iki farklı kelime eş sesli hâle gelirse iki kelimenin anlam bakımından karıştırılmasını önlemek için sözcüksel ödünçlemeye başvurulabilir.

2. Ödünçlemelerde anlam değişimleri

Kelimelerin anlamlarında görülen değişikliklerle ilgili bir kavram olan anlam değişmesi, kelimelerin zaman içinde değişen kullanım özellikleridir. Sözcüksel bir öge, sahip olduğu, mevcut olanlara ek veya farklı anlamlar geliştirebilir. Başka bir deyişle, sözcüksel bir ögenin karşıladığı mevcut anlamlar değişebilir ve eski anlamlar geçersiz hâle gelerek bunların yerini yeni anlamlar alabilir veya yeni anlamlar yerleşik anlamların uzantıları olarak gelişerek yeni ve eski anlamlar bir arada var olup çok anlamlılığa yol açabilir (Murphy&Koskela 2010: 147). Bazı durumlarda, çok anlamlı bir kelimenin anlamlarındaki belirginlikte bir değişim meydana gelebilir; böylece daha önce temel veya belirgin olarak kabul edilen bir anlam, yerini daha az öne çıkan başka bir anlama bırakır.

Genellikle öngörülemez ve kaçınılmaz olan anlam değişimleri, dilin kendi söz varlığına ait kelimelerde görülebildiği gibi başka dillerden ödünçlenen kelimelerde de gerçekleşebilir (Bader 1990: 35). Alıntı kelimelerin çoğu, ödünçleme sürecinde bazı anlamsal değişimlere uğramaktadır (Weinreich, 1963: 53-55). Kaynak dildekiyle tamamen aynı anlamı veya kullanım özelliklerini koruyan alıntı kelime neredeyse yoktur. Bununla birlikte, anlamdaki değişimin boyutu, küçük bir nüanstı tamamen farklı bir anlam kazanmaya kadar çeşitlenebilir.

Ödünçlenen herhangi bir kelime, dilbilimsel olduğu kadar kültürel sınırları da aşar ve bu durum ise anlamsal çeşitliliğin kapılarını açar (Hall-Leww, 2002: 9). Başka bir deyişle, alıcı dilin içerisinde şekillendiği tarihî, kültürel ve sosyal yapı, alıntı kelimelerin bağlamsal kullanımını etkiler. Bu nedenle, alıntı kelimelerin kaynak dilden farklı anlamlara ve işlevlere sahip olması beklenen doğal bir süreçtir.

Alıntı kelimelerdeki anlam değişimleri, farklı şekillerde ve aşamalarda gerçekleşebilir. Alıcı dile ilk kez tanıtıldığında alıntı kelimeye orijinal anlamından farklı bir anlam yüklenebilir. Daha yaygın bir şekilde ise, alıntı kelime uyarlandıktan sonra alıcı dilin kullanım özelliklerine göre anlam değişimi gösterir. Genellikle alıntı kelimenin kaynak dilde sahip olduğu anlamlardan sadece biri ödünçlenir. Bununla birlikte dil temasının devam etmesi sonucu, önce bir anlamıyla ödünçlenen kelimenin diğer anlamlarının daha sonra dile entegre edilmesi de söz konusudur. Bazı alıntı kelimeler ise, doğrudan kaynak dilden değil, başka diller aracılığıyla ödünçlenir; bu tür durumlarda anlamsal tercihler de ödünçlemenin yapıldığı dile bağlı olarak değişebilmektedir.

Toplum hayatında meydana gelen değişimler, sürekli olarak yeni kelime dağarcığı gerektirir. Kelimeler, genellikle, değişen toplumun ihtiyaçlarına yanıt olarak uyarlanmış anlamlar alır. Biraz yukarıda da ifade edildiği gibi, alıntı kelimeler özellikle hem dile girerken hem de zamanla değişikliğe açıktır. Bu durumun nedenlerinden biri, alıntı kelimenin kaynak dildeki anlamının veya kullanım özelliklerinin tam olarak anlaşılmasındadır. Ayrıca, alıntı kelimelerin orijinal anlamlarını korumak için güçlü bir kültürel motivasyon yoktur. Alıntı kelimelerin biçim ve anlamındaki esneklik, bunların alıcı dilin yapısına, mevcut eğilimlere ve ihtiyaçlara kolayca uyum sağlamasına olanak tanır (Kay 1995: 72).

Alıntı kelimelerle alıcı dilin söz varlığı arasında karşılıklı bir etkileşim vardır. Söz varlığı, kendi içerisinde bir ilişkiler ağı oluşturur. Belirli bir içerik alanına sahip olan kelimelerin anlamları, diğer kelimelerle aralarındaki yakınlık ve zıtlık ilişkisi içerisinde incelenebilir (Kittay&Lehrer 1992: 3-4). Buna göre anlamsal alana alıntı kelime gibi yeni bir ögenin eklenmesi, hem o alandaki diğer kelimelerin anlamlarını hem de alıntı kelimenin anlamını etkiler.

Kaynak dil ile alıcı dil arasındaki anlamsal değişimi tespit etmek, bu değişikliklerin neden ve nasıl gerçekleştiğini tam olarak belirlemek kadar zor değildir (Hall-Lew 2002: 8). Başka bir deyişle, alıntı kelimelerdeki anlam değişimlerinin neden kaynaklandığı, sürecin hangi yönde ve ne tür etkilerle şekillendiği kesin bir şekilde çözümlenemez. Hock (1980: 283; 285) anlam değişimlerinin oldukça rastgele, düzensiz bir şekilde geliştiği ve tahmin edilmesinin son derece zor olduğu görüşündedir. Bununla birlikte, toplum ve kültür hayatındaki radikal değişikliklerin ortaya çıkardığı bazı anlam değişimlerinde belirli bir sistematikliğin görülebileceğini kabul eder. Örneğin 20. yüzyılın başında 'at' ve 'at arabası'nın yerini 'otomobil'in alması 'araba' ve 'araba kullanma' kelimelerinin büyük bir anlam değişimine uğramasına neden oldu. Söz konusu kelimelerin geçirdiği anlam değişimi, teknolojik gelişmelerle kolayca tahmin edilebilir. Bununla birlikte, anlam değişimleri çoğu durumda öngörülemez olsa da tamamen kaotik değildir (Pyles&Algeo 1982: 242).

Anlam değişimleri, oluşumları ve kullanımları açısından çeşitlilik gösterir. Bu bağlamda anlam değişimlerinin türlerini ve tipolojilerini belirlemeye yönelik farklı anlayışlardan bahsedilebilir. Anlam değişimlerinin tipolojisi üzerine ilk sistematik çalışmalar 20. yüzyılda başlamıştır. Stern (1931: 165-169); anlam değişimlerini yerine koyma, analogi, kısaltma, adlandırma, düzenli aktarma, becayiş, eş değer olma şeklinde yedi başlık altında inceler. Anlam değişimlerini daha ayrıntılı bir sınıflamaya tabi tutan Bloomfield ise (1933: 426-427); anlam daralması, anlam genişlemesi, metafor, metonimi, sinekdoka, mübalağa, ayrıkayış, anlam kötüleşmesi ve anlam iyileşmesi olmak üzere dokuz farklı anlam değişiminden bahseder. Ullmann (1957/1967: 211-235), anlam değişimlerinin türü ve sonuçlarını birbirinden ayırır. Buna göre metafor, metonimi, halk etimolojisi, kısaltma anlam değişimlerinin türü olarak belirlenirken anlam genişlemesi, anlam daralması, anlam iyileşmesi ve anlam kötüleşmesi anlam değişimlerinin sonucudur. Anlam değişimlerinin tipolojisini belirlemeye yönelik en son ve en ayrıntılı çalışma Blank'a aittir (1999: 70-82). Anlam değişimlerini metafor, metonimi, sinekdoka, özelleştirme, genelleştirme, eş altanamlılık aktarımı, tersinleme, otomatik zıt anlam, otomatik tersinleme, kısaltma ve halk etimolojisi şeklinde sınıflandıran Blank (1999), nesnel bir şekilde belirlenemeyeceği düşüncesiyle anlam iyileşmesini ve anlam kötüleşmesini tipolojisine dâhil etmez.

3. Kamus-ı Türkî ve Fransızca alıntı kelimeler

19. yüzyılın çok yönlü aydınlarından biri olan Şemsettin Samî (1850-1904), roman ve tiyatro gibi edebî türlerdeki telif ve tercüme eserleri, öğretici mahiyetteki ansiklopedik çalışmaları ve çeşitli konularda kaleme aldığı gazete ve dergi yazılarının yanı sıra şöhretini hazırladığı sözlüklerle kazanmıştır. Şemseddin Samî'nin Fransızcadan Türkçeye ve Türkçeden Fransızcaya olmak üzere iki cilt halinde hazırlanan Kâmûs-ı Fransevî, Arapçadan Türkçeye tamamlanmamış Kâmûs-ı Arabî ve döneminin Türkçe söz varlığını içeren Kâmûs-ı Türkî olmak üzere üç farklı sözlüğü bulunmaktadır (Yavuzarslan 2004: 195). Bahsi geçen sözlükler arasında Kâmûs-ı Türkî, içeriği ve hazırlanış şekliyle hem yayımlandığı dönemde güncel hem de günümüzde tarihî bir öneme sahiptir.

Kâmûs-ı Türkî (1901), özellikle zengin içeriğiyle Osmanlı dönemi Türk sözlükçülüğünde önemli bir köşe taşıdır (Demiray 1981: 24; Yavuzarslan 2004: 200). Tanzimat dönemine kadar genellikle sadece Arapça ve Farsça kelimeleri ihtiva eden Osmanlı dönemi Türk sözlükçülük anlayışı, bu dönemden sonra Batı sözlükçülük modeli çerçevesinde tekrar şekillenmiş; Osmanlı Türkçesinin temelini oluşturan Türkçe kelimeler de sözlüklere dâhil edilmeye başlamıştır (Yavuzarslan 2004: 199). Osmanlı dönemi Türk sözlükçülüğündeki bu çabanın ilk örnekleri arasında yer alan Kamus-ı Türkî, hem güncel hem de kullanımdan düşmüş, eski Türkçe söz varlığını büyük oranda içerir. Kamus-ı Türkî'de Arapça,

Farsça alıntı kelimelerin yanı sıra dönemin söz varlığındaki Yunanca, Latince, İtalyanca, Fransızca gibi Batı dillerinden ödünçlenmiş kelimelere de kaynakları belirtilerek yer verilmiştir.

Yaklaşık 30.000 kelimelik söz varlığını içeren *Kamus-ı Türkî*'de (Çiçek 2009: 188), çeşitli eklerle oluşturulan yeni kelimeler ve birleşik kelimeler dışında, madde başı olarak 241 Fransızca alıntı kelime bulunmaktadır. Bununla birlikte, bazı Türkçe (abone-abonelik, avukat-avukatlık, entrika-entrikacı, balon-baloncu-balonculuk) ve Arapça (elektrik-elektrikî, elektrik-elektrikiyyet, kumandan-kumandanî) ekler kullanılarak Fransızca alıntı kelimelerin işletilmesiyle ve alıntı kelimelere Türkçe söz varlığında bulunan çeşitli kelimelerin eklenmesiyle tamlama ve birleşik kelime yapısında (şifre-şifre kalemi, salon-salon adamı, vapur-kara vapuru, bütçe-bütçe açığı-bütçe açığı kapamak) yeni sözcük birimleri de türetilmiştir. *Kamus-ı Türkî*'deki Fransızca alıntı kelimeler, kullanım alanları bakımından çeşitlilik gösterir. Edebiyat ve sanat (aktris, aktör, roman, pandomim, piyano, mandolin, nota), askerî ve idari unvanlar (amiral, prens, arşidük, general, jandarma, komiser), ticaret ve ekonomi (aksiyon, banka, bütçe, borsa, transit), kimya (arsenik, azot, amonyak, bor, gaz), yeni buluşlar ve teknolojik araçlar (asansör, balon, paratoner, kalorifer), askerî (obüs, batarya, roket, şarapnel, karabina), hukuk (avukat), ulaşım (istasyon, tren, fayton, kondüktör, vapur), giyim ve moda (iskarpin, broş, pardesü, palto, pantolon, manto), tekstil (bazen, patiska, pike, tül), spor ve oyun (eskrim, bezik, jimnastik, dama), tıp (iskorbüt, pomat, kangren), günlük eşya (lamba, panjur, kupa, lamba), fizik (elektrik), bitki ve sebze (enginar, domates), hayvan (balina, goril) gibi çeşitli alanlarla ilgili terim ve kelimeler, Fransızca ödünçlemeler arasında yer almaktadır.

KT'deki Fransızca alıntı kelimeler, fonolojik bakımdan çeşitli şekillerde Türkçeye uyarlanmıştır: istasyon < Fr. station, istalaktit < Fr. stalactite, iskorbüt < Fr. scorbut, bâzen < Fr. basin, paravan < Fr. paravent, pardesü < Fr. pardessus, palto < Fr. paletot, duş < Fr. douche, şose < Fr. chaussée, salata < Fr. salade, fasone < Fr. façonne, kabine < Fr. cabinet, perükâr < Fr. perruquier vb. Bununla birlikte Şemseddin Sami, KT'de bazı Fransızca alıntı kelimelerin iki farklı yazımına yer verir: ataşe/ateşe < Fr. attaché, entriga/entrika < Fr. intrigue, pantolon/pantolon < Fr. pantalon, pandomima/pantomima < Fr. pantomime, raport/rapor < Fr. rapport, santimetro/santimetre < Fr. centimètre, stadiye/istadiye < Fr. stadie, gangren/kangren < Fr. gangrène, gorile/gorila < Fr. gorille, kalos/galoş < Fr. galoche gibi. Standart olmayan bu tür ikili kullanımlar, Fransızca alıntı kelimelerin nispeten yakın zamanda ödünçlendiğinin ve fonolojik uyarlanma sürecinin tamamlanmadığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

KT'de belirlenen 241 Fransızca alıntı kelimedenden 198'i tek anlamlıdır. Bu durum, KT'de yer alan kelimelerin daha çok terim niteliğinde oluşundan ve nispeten yeni ödünçlenmiş kelimeler olarak belirli bir ihtiyacı karşılamalarından kaynaklanır. Fransızcadan ödünçlenen kelimelerin bir kısmı kaynak dildeki temel ve ilk anlamıyla değil, ikincil ve yan anlamlarıyla Türkçeye dâhil edilmiştir. Örneğin Fransızca *attaché* kelimesinin temel anlamı "bağlı, bağlanmış"tır. Kelime bu temel anlamla ilişkili olarak "bir elçiliğe bağlı uzman, görevli" şeklinde bir yan anlamı da ifade etmektedir. KT'de *ataşe* [Fr. attaché] kelimesi sadece "bir elçiliğe bağlı uzman, görevli" anlamıyla yer almaktadır. Kelime günümüzde de aynı anlamla kullanılmaktadır. Buna göre söz konusu kelime, Türkçeye temel anlamıyla değil, yan anlamıyla ödünçlenmiş ve bu şekilde yaygınlık kazanmıştır. Fransızcadan ödünçlenen *istasyon* [Fr. station] kelimesinde de aynı anlam özelliği görülmektedir. Çok anlamlı bir kelime olan *station*'un (istasyon) Fransızcada temel anlamı "durma, duraklama"dır. Kelimenin bu temel anlamından gelişen yan anlamlarından biri ulaşım araçlarının durduğu yeri karşılayan "durak"tır. Kelime Türkçeye temel anlamıyla değil, belirtilen yan anlamıyla ödünçlenmiştir. Aynı zamanda *istasyon* kelimesi Fransızcada metro, tren, taksi gibi çeşitli ulaşım araçlarının durduğu yer şeklinde

genel anlama işaret ederken Türkçede sadece "demiryolu durağı" anlamında ödünçlenerek bu şekilde yaygınlık kazanmıştır.

KT'de yer alan Fransızca alıntı kelimelerden bazılarında kaynak dilden tamamen farklı bir anlam yüklenmiştir. Örneğin Fransızca *à bateau vapeur* "buharlı gemi" şeklindeki tamlama, aynı anlamı karşılayacak şekilde Türkçeye kısaltılarak sadece *vapur* şeklinde ödünçlenmiştir. İki farklı kelimenin bir araya gelmesiyle oluşan *bateau vapeur* tamlamasında *bateau* "gemi", *vapeur* ise "buhar, buharlı" anlamını taşımaktadır. Buna göre Fransızcada "buhar, buharlı" anlamına gelen *vapur* kelimesi, Türkçede "gemi"yi karşılar şekilde kullanılmıştır.

4. Kamus-ı Türki'den günümüze Fransızca alıntı kelimelerde anlam değişimleri

Bu çalışmada KT'den günümüze Fransızca alıntı kelimelerdeki anlam değişimleri, konuyla ilgili tipolojik çalışmalara uygun bir şekilde (bk. 2. bölüm) anlam genişlemesi, anlam daralması ve anlam aktarımı olmak üzere başlıca üç başlık altında incelenmiş; bunlardan anlam aktarımları ise oluşum şekilleri bakımından metafor, metonimi ve sinekdoka olmak üzere üç alt başlıkta değerlendirilmiştir. Blank'ın (1999) nesnel bir şekilde belirlenemedikleri için anlam değişimleri tipolojisine dâhil etmediği anlam iyileşmesi ve anlam kötüleşmesi, bu anlayışa uyularak çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Anlam olayları dışında, galatların da KT'den güncel Türkçeye meydana gelen anlam değişimlerinin bir nedeni olduğu tespit edilerek ayrı bir başlık altında incelenmiştir.

4.1. Anlam genişlemesi

Kelimenin anlam kapsamının genişletilmesiyle karakterize edilen anlam genişlemesi (İng. semantic expansion, widening, brodening, generalization), sözcüksel bir unsurun önceki/mevcut anlamını kaybetmeden anlam alanını genişletmesidir. Buna göre kelimenin anlamsal özelliklerinin sayısı azaltılarak kelime, daha fazla ve çeşitli bağlamda kullanılabilir hâle gelir (Campbell&Mixco 2007: 222). Anlam genişlemesi, kelimenin tamamen yeni ek bir anlam kazanması veya şimdiye kadarki belirli bir anlamın genişlemesiyle gerçekleşebilir.

KT'de daha özel ve dar anlama sahip bazı Fransızca alıntı kelimeler, güncel Türkçede daha genel ve geniş anlama işaret edecek şekilde anlam genişlemesi göstermektedir. Bu tür kelimelerde genellikle kelimenin KT'deki anlamı korunmakla birlikte bu anlama daha genel başka anlam/anlamların eklenmesi söz konusudur. Güncel Türkçede KT'den farklı olarak kelimelerin kazandıkları genel ve geniş anlam, çoğunlukla kaynak dil olan Fransızcada da bulunmaktadır. Buna göre, Fransızcayla dil temasının devam etmesi sonucu, 19. yüzyılda özel ve dar anlamıyla ödünçlenmiş kelimelerin daha genel ve geniş anlamları süreç içerisinde Türkçeye dâhil edilmiştir:

aksiyon [Fr. action]

Fransızca *aksiyon* kelimesi "davranış, tutum; iş, eylem; etki; çalışma, etkinlik; mücadele; şuurde konu; tiyatrodaki olay, olay akışı; hisse senedi, esham" gibi çeşitli anlamlar taşıyan çok anlamlı bir kelimedir. KT'de kelimenin "şirket ve ticaret hissesi" şeklinde tek anlamı bulunmaktadır. Güncel Türkçede ise KT'deki anlamın yanında kelime, Fransızca aslına uygun bir şekilde anlam genişlemesine uğrayarak "bir kuvvetin, maddi bir etkenin, bir düşüncenin ortaya çıkması; insan etkinliğinin veya iradesinin ortaya çıkması; hareket, iş; bir oyuncunun hareketi; oyunun temasını geliştiren başlıca olay" gibi farklı anlamlar kazanmıştır.

apolet [Fr. épaulette]

KT'de "askerlerin rütbe ve sınıflarına göre omuzlarına taktıkları saçak" anlamına gelen *apolet* kelimesi, Fransızcada "omuzluk, omuz askısı" şeklinde genel anlamlı bir kelimedir. 19. yüzyılda sadece askerî kıyafetlerin bir bölümü için dar anlamıyla Türkçeye uyarlanan kelime, günümüzde orijinaline uygun bir şekilde anlam genişlemesi göstererek "giysilerin omuzlarına takılan omuzluk, omuz askısı" anlamında kullanılmaktadır.

banderol (GTS **bandrol**) [Fr. banderole]

KT'de Fransızcadan ödünçlenen bir kelime olarak yer alan *banderol* kelimesinin karşılığı, "tütün gibi ürünlerin paketlerine yapıştırılan damgalı kağıt" şeklindedir. Kelimenin Fransızcadaki temel anlamı "(gemi direğine çekilen ya da mızrak ucuna takılan) şerit şeklinde flama"dır. Bu anlamla ilişkili olarak kelime Fransızcada "tüfek kayışı; denetim pulu" gibi farklı anlamları da karşılamıştır. KT'de dar anlamıyla sadece "denetim pulu"nu karşılayan bir kelime olarak ödünçlenen *bandrol*, güncel Türkçede bu anlamın yanında "bayrak direğinin tepesine süs olarak konulan uzun, kumaş şerit" anlamı da kazanarak anlam genişlemesi göstermiştir.

istasyon [Fr. station]

"Demiryolu durağı" anlamıyla KT'de *istasyon* şeklinde geçen kelime, güncel Türkçede yaygın "demiryolu durağı" anlamının yanında "araştırma kuruluşu; satış, bakım, aşı vb. işler yapılan kuruluş veya yer" anlamlarını da taşımaktadır. KT'den günümüze anlam genişlemesine uğrayan *istasyon* kelimesinin kazandığı yeni anlamlar Fransızcada da bulunmaktadır.

hartuç (GTS **kartuş**) [Fr. cartouche]

KT'de "top fişegi" şeklinde tek anlamlı bir kelime olarak ele alınan *hartuç* kelimesi, güncel Türkçede fonolojik değişim göstererek *kartuş* olarak farklı kavramları karşılayan çok anlamlı bir kelimedir. GTS'de kelimenin ilk anlamı "merminin arkasından namluya sürülen bezden veya kartondan barut kesesi" olarak KT'deki kullanımına paralel olarak verilmektedir. Bu anlama ek olarak *kartuş* kelimesi, "dolma kalem içine yerleştirilen mürekkep dolu tüp; yazıcıya yerleştirilen mürekkep dolu tüp; resmi yazıda kralın adını diğerlerinden farklı bir biçimde göstermeyi sağlayan oval çerçeve" gibi farklı kavramları karşılayan çeşitli anlamlar da kazanmıştır. KT'den günümüze anlam genişlemesine uğrayan kelimenin, kavram alanının genişlemesinde ve yeni anlamlar kazanmasında kaynak dildeki anlam genişlemesi etkili olmuştur. Türkçe *kartuş* kelimesinin kaynağı olan *cartouche* kelimesi "sarmal şekilli süsleme; kağıt tomarı" anlamlarına gelir. Özellikle Mısır hiyerogliflerindeki karakterleri çevreleyen dikdörtgen figürlerle kağıt tomarının şekli arasındaki benzerlikten dolayı kelime aynı zamanda "sarmal şekilli süsleme" için kullanılmıştır.⁵ Bu açıklama kelimenin Türkçedeki "resmi yazıda kralın adını diğerlerinden farklı bir biçimde göstermeyi sağlayan oval çerçeve" anlamının kaynağını açıklar niteliktedir. Bununla birlikte "karton, teneke kutu, barut kutusu" anlamındaki Fransızca *cartage* kelimesi ile "kağıt tomarı" anlamındaki *cartouche* kelimesinin karışması sonucu "barut ve mermi içeren kap" anlamındaki *cartridge* kelimesi ortaya çıkmıştır. *Cartouche* kelimesi de "bezden veya kartondan barut kabı" anlamını taşımakla birlikte bu kelimedenden oluşturulmuş *cartridge* kelimesi 20. yüzyıldan sonra İngilizcede "rulo şeklinde, içi doldurulabilir ve çalışmasını sağlamak için bir makineye koyulan kasa ve kap" şeklinde teknolojideki gelişmelerden doğan yeni nesneleri karşılayacak şekilde

⁵ <https://www.etymonline.com/search?q=cartouche>

anlam genişlemesi göstermiştir.⁶ Güncel Türkçede "dolma kalem veya yazıcı gibi aletlerin mürekkep doldurulabilen tüpü" anlamı, kelimenin özellikle İngilizce kanalıyla uğradığı anlam genişlemesinin dile dâhil edilmesi sonucu ortaya çıkmıştır.

reji [Fr. régie]

Fransızcadan ödünçlenen *reji* kelimesi KT'de tek anlamlı bir kelime olarak "tekel ürünlerin idaresi" şeklinde tanımlanır. Kelime GTS'de "tekel idaresi" anlamını korumakla birlikte "sinema, tiyatro, radyo ve televizyon oyunlarında oyunu yönetme"⁷ olarak farklı bir kullanım daha göstererek anlam genişlemesine uğramıştır.

salon [Fr. salon]

KT'de "evin misafir kabul etmeye mahsus en büyük ve en süslü odası; sergi yeri, gösteri yeri" olmak üzere başlıca iki anlam taşıyan *salon* kelimesi, güncel Türkçede de bahsi geçen anlamları korur. Bununla birlikte *salon* kelimesi, GTS'de "dükkan, mağaza" kavramlarını karşılayarak yeni bir anlam da kazanmış; anlam genişlemesine uğramıştır. Belirtilen anlamla "kuaför salonu, güzellik salonu, pide salonu" gibi kullanımları bulunan kelimenin anlamının genişlemesinde Fransızcadaki kullanımı etkili olmuştur. Kelimenin Fransızcadaki temel anlamı, "saray veya evde büyük oda"dır. *Salon* kelimesi 19. yüzyılda Fransızcada "Parisli kadınları kabul odası" ve bu kullanıma paralel bir şekilde "modaya uygun, şık insanların bir araya geldiği yer" anlamı kazanmıştır.⁸ "Kuaförlük ve güzellik bakımı hizmeti veren yer" anlamı ise 20. yüzyılın başlarında oluşmuştur.⁹ Fransızcada *salon* kelimesi sadece "kuaför ve güzellik bakım yeri"ni karşılarken Türkçede farklı amaçlara hizmet eden mağazaları karşılamak için de kullanılmıştır (pide salonu, oyun salonu vb.). *Salon* kelimesinin "sergi ve gösteri yeri" anlamı ise Fransızcada Louvre müzesinin salonlarından birisinde resim ve heykel sergisi düzenlenmesinden doğmuş ve yaygınlık kazanmıştır.¹⁰

vize [Fr. visa]

Fransızcadan ödünçlenen *vize* kelimesi, KT'de "memur tarafından görülmesi şart olan evraklara koyulan 'görölmüştür' işareti" olarak tanımlanmaktadır. GTS'de ise KT'deki anlam korunmakla birlikte kelime, "bir ülkeye girmek veya bir ülkeden çıkmak için yetkili makamlardan alınması gerekli izin; ara sınav" şeklinde farklı anlamlar da kazanmıştır. *Vize* kelimesinde, kaynak dil olan Fransızcaya uygun bir anlam genişlemesi görölmüştür.

KT'den güncel Türkçeye anlamın korunmasıyla birlikte yeni ve daha genel anlamların kazanıldığı anlam genişlemesi türü yanında, KT'deki Fransızca alıntı kelimelerin gösterdiği daha dar ve özel kapsamlı anlamın güncel Türkçede kullanımdan düşmesi ve aynı kelimenin daha genel ve geniş bir anlamda kullanılması da söz konusudur. Bu tür anlam genişlemesi örnekleri ilk grupta bahsedilen anlam genişlemelerinden daha azdır:

⁶ <https://www.merriam-webster.com/dictionary/cartridge>

⁷ Sermet Sami Uysal'a göre (2014: 203) Fransızca *reji* kelimesi, 1950'li yıllardan sonra Fransızca *regisseur*'ün [Fr. régisseur] kısaltması olarak "yöneten, yönetmen" anlamıyla Türkçede kullanılmaya başlamıştır. Bununla birlikte *reji* kelimesi, Fransızcada "yönetmen" değil, "tiyatro, sinema ve televizyon gösterilerinde sahne donanımını sağlayan kimse" anlamına gelir.

⁸ *Salon* kelimesinin KT ve GTS'de yer alan "şık, zarif, modaya uygun giyinen ve zarif davranış sergileyen kimse (salon kadını, salon adamı)" olarak açıklanabilecek başka bir anlam ve kullanımı da bulunmaktadır. Bu anlam yukarıda açıklandığı üzere Fransızcadan ödünçlenmiştir.

⁹ <https://www.etymonline.com/search?q=salon>

¹⁰ <https://www.etymonline.com/search?q=salon>

jüri [Fr. jury]

Fransızcadan ödünçlenen *jüri*, KT'de "bir suça karışanların gerçekten suçlu olup olmadıklarını veya hafifletici sebeplerin bulunup bulunmadığına karar vermek üzere toplanmış adli heyet" olarak açıklanır. Kelimenin verilen tanımından da anlaşılacağı üzere KT'de *jüri*, bir hukuk terimi olarak "hakimler heyeti" anlamıyla kullanılmaktadır. Güncel Türkçede de yaygın bir kullanım alanına sahip olan *jüri* kelimesi, sadece "hakimler heyeti"ni değil, aynı zamanda genel anlamda "seçici kurul; hükümde bulunan heyet" anlamı da kazanmıştır. Kelimenin daha dar bir kavram alanından daha geniş ve genel bir anlam özelliği kazanması Fransızcada da söz konusudur.

transport [Fr. transport]

Fransızcada "(bir yerden bir yere) taşıma, iletme, nakletme; taşımacılık, nakliyat" anlamlarına gelen *transport* kelimesi, KT'de kaynak dildekinden daha dar anlamda bir matbaacılık terimi olarak "litografyada yazı veya resmin bir taştan diğerine nakli" olarak ele alınmaktadır. Kelime güncel Türkçede KT'deki kullanımından daha genel ve geniş bir anlamda, aslına uygun olarak "taşıma, nakil; taşımacılık, nakliyat" anlamlarında kullanılmaktadır.

KT'den günümüz Türkçesine tespit edilen üçüncü tür anlam genişlemesinde ise fonolojik özellikler de etkili olmaktadır. Bu tür anlam genişlemesinde, Fransızca kelimenin farklı fonolojik yapıyla farklı dönemlerde tekrar ödünçlenmesi veya farklı kaynaklar yoluyla dile yeniden dâhil edilmesinin etkin rol oynadığı düşünülebilir. Bununla birlikte, kelimenin kaynak dilden farklı bir fonolojik yapı ve anlam özelliğiyle alıcı dile yerleşmesi, süreç içerisinde kelimenin kaynak dildeki orijinal şekliyle bu kelime arasında ilişki kurmayı engeller. Böylece aynı kelime, farklı fonolojilerle aynı veya farklı anlamlarla tekrar ödünçlenir:

arş/marş [Fr. marché]

KT'de *arş*¹¹ şeklinde "asker taliminde yürü komutu" olarak ele alınan Fransızca *marché* kelimesi, GTS'de aynı yazım ve anlamla korunmaktadır. Ancak GTS'de aynı Fransızca kelimenin, orijinal telaffuzuna daha yakın şekli olan *marş* da ayrı bir madde başı olarak yer almaktadır. Buna göre Fransızca *marché* kelimesi, farklı zamanlarda farklı telaffuz ve yazım özellikleriyle ödünçlenmiş; daha yeni şekil olan *marş*, *arş* kelimesinden farklı yeni anlamlar kazanmıştır. "Asker taliminde yürü komutu" anlamına ek olarak kelime, "motorlu araçları çalıştırma, işletme; bir topluluğu simgelemek için düzenlenmiş müzik parçası"¹² gibi anlamlar kazanarak anlam genişlemesine uğramıştır. Aynı anlam çeşitliliği ve kullanım özellikleri, Fransızcada da söz konusudur.

debboy/depo [Fr. dépôt]

Fransızcadan ödünçlenen *debboy*, KT'de "silah ve giysilerin konulduğu askerî ambar" anlamını taşımaktadır. Kelime aynı fonolojik ve anlamsal özelliklerle güncel Türkçede de korunmaktadır. Bununla birlikte aynı kelimedenden daha sonra veya başka bir şekilde yapılan bir ödünçlemeyle kelime

¹¹ Fransızca *marché* kelimesinin KT'de ve GTS'de bulunan *arş* şekli Sermet Sami Uysal'a göre (2014: 146), III. Selim döneminde, Osmanlı ordusunu yeniden düzenlemek için görevlendirilen Fransız subaylarının askerlere "yürü" komutu verirken kelimenin vurgusunu "arçe" kısmı üzerinde yoğunlaştırmaları ve kelime başındaki /m/ sesinin duyulmamasından kaynaklanmaktadır.

¹² Temel anlamı "yürüme, yürüyüş; çalışma, işleyiş" olan *marş* [Fr. marché] kelimesinin "genellikle bir topluluğu simgelemek için düzenlenmiş müzik parçası" gibi farklı bir anlam kazanmasında, bu tür müzik parçalarının ritminin yürüyen bir kimsenin veya topluluğun adımlarının çıkardığı sese benzemesi veya askerî yürüyüş, geçit gibi resmi törenlerde bu tür müzik parçalarının icra edilmesi gibi bir ilişki kurulabilir.

depo şeklinde Türkçeye dâhil edilmiştir. *debboy* kelimesiyle aynı kökten ödünçlenen *depo* kelimesi güncel Türkçede KT'deki *debboy* kelimesinin anlamını korumakla birlikte, sadece askerî malların saklandığı yer değil, daha genel bir anlamda "korunmak, saklamak veya gerektiğinde kullanılmak için bir şeyin konulduğu yer" şeklinde anlam genişlemesi göstererek kaynak dildekine paralel bir şekilde daha genel bir anlam kazanmıştır.

nota/not [Fr. note]

Müzik terimi olarak Fransızcadan ödünçlenen *nota* kelimesi KT'de "müziğe özgü işaret; bu işaretlerle yazılmış ahenk" şeklinde tanımlanır. Aynı anlam güncel Türkçede de yaygın bir şekilde kullanılmakla birlikte kelime; "muhtıra, herhangi bir şeyi hatırlatmak, bir konuda uyararak yazılan yazı (özellikle diplomaside)" şeklinde KT'de bulunmayan yeni bir anlamı karşılayarak anlam genişlemesine uğramıştır. *Nota* kelimesi kaynak dil olan Fransızcada "im, işaret; unutmamak için yazılan kısa yazı; bir konuda yapılan kısa değerlendirme yazısı; ders için yazılan kısa ve özlü bilgi; öğretmenlerin verdiği derece; küçük haber, haber pusulası; muhtıra; müzik işareti, nota" gibi farklı anlamlar taşımaktadır. KT ve GTS'de kelimeyi karşılayan anlamlar kaynak dildekine paralel olmakla birlikte, KT'den sonraki bir dönemde Fransızcadan veya başka bir kaynak dil üzerinden (İngilizce) *note* kelimesi, *not* şeklinde farklı bir telaffuz ve yazımla Türkçeye tekrar ödünçlenmiştir. *Nota* kelimesiyle aynı köke (note) dayanan *not* kelimesi; güncel Türkçede kaynak dilde bulunan ancak *nota* kelimesinin karşılamadığı "bir şeyi hatırlatmak için yazılan kısa yazı; öğretmenler tarafından verilen derece, sayı" gibi anlamları karşılar.

pancur (GTS **panjur/abajur**) [Fr. abat-jour]

Aynı Fransızca kelimenin farklı dönemlerde ve farklı fonolojik özelliklerle Türkçeye ödünçlenmesi sonucu ortaya çıkan anlam genişlemesine bir diğer örnek *panjur* ve *abajur* kelimeleridir. KT'de Fransızca *abat-jour* kelimesine dayandırılan *pâncûr/pancûr* "ışığı önlemeye yarayan, açılır kapanır pencere kafesi" anlamını taşımaktadır. *Abat-jour* kelimesinin Fransızcada karşıladığı anlam ise "baca, tepe camı; güneş siperliği; kepenk; lamba siperi" şeklindedir. Türkçede bulunan Farsça kökenli *pencere* ile Fransızca *abat-jour* kelimesi arasındaki hem fonolojik hem de iki kavramın anlam alanında bulunan benzerlikten yola çıkılarak bulaşma (İng. contamination) sonucu Türkçede *pancur/panjur* kelimesi üretilmiştir. Bununla birlikte, Fransızca *abat-jour* kelimesinin *abajur* şeklinde kaynak dile uygun bir şekilde ödünçlenmiş şekli de Türkçede mevcuttur. *Abajur* kelimesi, *panjur* kelimesinden farklı olarak "ışığın doğrudan göze vurmasını önlemek için yapılmış lamba siperi; siperli masa lambası veya ayaklı lamba" anlamlarını kazanmıştır.

4.2. Anlam daralması

Anlam daralması (İng. semantic narrowing, restriction, specialization), kelimenin kullanılabileceği anlamsal kapsamın veya bağlamın kısıtlanması; anlamsal alanın özelleştirilmesidir (Bussmann 1999: 1041-1042). Kelimelerin anlam açısından daha az genel veya daha az kapsayıcı hâle geldiği anlam daralması, kelimenin belirli ve sınırlı bir bağlamda kullanılmasını karşılar (Campell&Mixco 2007: 133).

KT'de yer alan Fransızca alıntı kelimelerden bir kısmı, daha genel ve kapsayıcı anlamını yitirerek güncel Türkçede kullanılmaktadır. Bu tür anlam daralmalarında, kelimenin diğer anlam/anlamları korunurken bazıları kullanımdan düşmüştür:

balina [Fr. baleine]

KT'de Fransızcadan ödünçlenmiş bir kelime olarak yer alan *balina*, üç farklı anlam taşımaktadır: "Kadırga balığı da denilen denizde yaşayan büyük memeli hayvan; bu hayvanın çeşitli eşya yapımında kullanılan kemikleri; giysilerin dik ve düzgün durması için özellikle yakalara konulan çubuk". Kelime güncel Türkçede KT'de verilen birinci ve üçüncü anlamı korumakla birlikte metonimik bir anlam ilişkisiyle oluşturulmuş olan "balinanın çeşitli eşya yapımında kullanılan kemikleri" anlamını kaybederek anlam daralmasına uğramıştır.

batarya [Fr. batterie]

Batarya kelimesi Fransızcada "kavga; savaş; takım, eşya takımı; savaş gemilerinin topları ve bunların bulunduğu yer; vurmali çalgı; pil¹³" gibi farklı anlamlar taşır. Fransızcadan askerî bir terim olarak ödünçlenen *batarya* kelimesinin KT'de iki farklı anlamı vardır. Kelimenin temel anlamı "altı top ile asker ve çeşitli ekipmandan oluşan takım" iken aynı kelimenin mecazi anlamı "sert muamele, şiddetli bir şekilde azarlama (bataryayı yemek)" olarak verilmiştir. Buna göre, *batarya* kelimesi, 19. yüzyılda orijinal dildeki anlamına göre daha dar bir anlamla Türkçeye uyarlanmıştır. Bununla birlikte, "sert muamele, şiddetli azarlama" şeklinde Fransızcada bulunmayan metaforik anlamın oluşmasında ise kelimenin ödünçlendiği dildeki temel anlamı olan "kavga; dövme; savaş" anlamları etkili olmuştur. Kelime GTS'de KT'dekinden farklı olarak hem daha genel anlamlar kazanmış hem de biraz yukarıda ifade edilen metaforik anlamını kaybederek anlam daralmasına uğramıştır. GTS'de *batarya* kelimesi, "en küçük topçu birliği; savaş gemilerinde borda topları ve bunların bulunduğu güverte parçası; birkaç aygıtın bir araya getirilerek belirli bir biçimde eklenmesinden oluşan takım; pil" gibi çeşitli anlamlara gelir. Bu anlamların büyük bir çoğunluğu, kelimenin Fransızcadaki kullanımıyla örtüşür. Güncel Türkçede Fransızca *batterie* kelimesinden gelen, fakat *batarya*'dan farklı fonolojik özelliklere sahip "vurmali çalgılar"ı karşılayan *bateri* kelimesi de bulunmaktadır. *Batarya* kelimesiyle aynı Fransızca kelimeye dayanan *bateri* kelimesi, daha sonraki bir dönemde Fransızcadan veya başka bir kaynak dilden (İngilizce) Türkçeye ödünçlenmiş olmalıdır.

general (GTS **general**) [Fr. général]

General kelimesi, KT'de "yüksek rütbeli asker kumandanı; umumi, baş" şeklinde iki anlamı ifade etmektedir. Fransızca telaffuzuna uygun bir şekilde KT'de *general* şeklinde verilen kelime, güncel Türkçede Almanca telaffuzuyla *general*¹⁴ şeklinde kullanılmakta ve sadece "askeriyede yüksek rütbeli subaylara verilen genel ad" olarak tanımlanmaktadır. KT'de kelimenin sahip olduğu "umumi, baş" anlamı, güncel Türkçede kullanımdan kalkmış; dolayısıyla kelime anlam daralmasına uğramıştır.

fabrika [Fr. fabrique]

Fransızcadan ödünçlenen *fabrika* kelimesinin hem KT'de hem de GTS'de temel anlamı "çeşitli maddelerin makine yardımıyla işlenerek kullanıma hazır hâle getirildiği yer, üretim yeri" şeklinde açıklanmaktadır. Bununla birlikte, KT'de kelimenin "gazetecilikte yalan, uydurma haber" olarak ifade

¹³ İlk defa 1748'de Amerikalı bilimadamı Benjamin Franklin, *batarya* [Fr. batterie] kelimesini "pil" in karşılığı olarak kullanmıştır (<https://www.etymonline.com/search?q=batterie>). Elektrik hücresi şeklinde kelimeye yeni bir anlam kazandıran Franklin, "elektriğin toplanmasıyla" kelimenin "takım, birkaç parçadan oluşan birlik" anlamı veya "savaş gemilerinde topların bulunduğu güverte parçası" anlamıyla pil arasında bir anlam ilişkisi kurmuş olabilir.

¹⁴ Türkçedeki *general* telaffuzu, kelimenin Fransızca telaffuzunu göstermektedir; *general* telaffuzu ise kelimenin Almancadaki telaffuzuna dayanır. Bu farklı telaffuzdan da anlaşılacağı üzere, kelime farklı zamanlarda hem Fransızcadan hem de Almancadan ödünçlenmiştir.

edilen bir mecazi anlamı bulunmaktadır. Kaynak dil Fransızcada da bulunan söz konusu mecazi anlam, güncel Türkçede kullanımdan düşmüş; kelime anlam daralmasına uğramıştır. Bununla birlikte *fabrika* kelimesi, güncel Türkçede GTS'de yer almayan "durmadan çalışma, hızlı ve sürekli iş yapma" olarak KT'dekinden farklı bir mecazi anlam taşımaktadır.

kondüktör [Fr. conducteur]

Fransızcadan ödünçlenen *kondüktör* kelimesi, KT'de "kılavuz, memur, müdür; tramvay omnibüs arabalarında bilet vermeye ve arabayı yürütüp durdurmaya memur adam" olarak anlamlandırılmıştır. Kelime GTS'de "kılavuz, memur, müdür" anlamını kaybederek, anlam daralmasına uğramıştır. Güncel Türkçede *kondüktör*, sadece "yolcu trenlerinde biletleri denetleyen ve vagon işlerine bakan görevli" anlamını taşımaktadır.

salata [Fr. salade]

Fransızcadan ödünçlenen *salata* kelimesinin KT'de üç anlamı vardır: "İştah açıcı olarak yemek arasında yenen tuzlu ve ekşili şey; bir tür marul; marulun tuz, sirke ve zeytinyağıyla terbiyelenmesiyle oluşan yiyecek". KT'den günümüze kelimenin bazı anlamları kullanımdan düşmüş, kelimenin anlam alanı daralmıştır. Kelimenin güncel Türkçede "genellikle bazı çiğ ot ve sebzelerle yapılan, yağ, limon vb. maddeler konulan, yemeklerle birlikte yenen yiyecek" şeklinde tek anlamı bulunmaktadır. Eski Fransızcada "tuzlanmış sebze, salamura edilmiş sebze" anlamı taşıyan *salata* kelimesi¹⁵, güncel Fransızcada "sebze, meyve gibi çeşitli yiyeceklerin karıştırılmasıyla hazırlanan soğuk yemek" anlamını kazanmıştır. Bununla birlikte *salata* kelimesi, Fransızcada, belki bu sebzenin salata malzemesi olarak sıklıkla kullanılmasından dolayı, "kıvırcık marul"u da karşılamaktadır. Kelimenin KT'de tespit ettiğimiz bu kullanımı, bugün yerini "kıvırcık marul" veya daha yaygın şekilde bu ifadenin kısaltılmış şekli olan "kıvırcık" kelimesine bırakmıştır. Günümüzde *hıyar* karşılığı olarak yaygın ve genel bir kullanıma sahip *salatalık* kelimesi de aynı köke dayanmaktadır. Bu kelimenin oluşumunda *salata* kelimesinin "tuzlanmış, salamura edilmiş sebze" dolayısıyla "turşu" şeklindeki ilk anlamı (salatalık hıyar > turşuluk hıyar), turşu veya salata yapımında hıyarın sıklıkla kullanılmasının etkili olduğu düşünülebilir.

KT'deki bazı anlamların güncel Türkçede kullanımdan düşmesi dışında, kelimenin anlam kaybına uğramadan daha dar ve özel bir anlamda kullanılması da söz konusudur:

gardiyan [Fr. gardien]

Fransızcadan ödünçlenen *gardiyan* kelimesi KT'de kaynak dildeki anlamına paralel bir şekilde "kolcu, nöbetçi, muhafız" şeklinde anlamlandırılmaktadır. Aynı kelime GTS'de "cezaevlerinde düzeni, tutukluların kurallara uygun biçimde davranmalarını sağlamakla görevli kimse" şeklinde daha dar bir kavram alanı içerisinde tanımlanır. Başka bir deyişle, KT'de *gardiyan* kelimesi genel olarak "koruma, gözetleme görevi yapan kişi" anlamına gelirken güncel Türkçede sadece "cezaevi görevlisi" olarak dar anlamda kullanılmaktadır.

KT'den günümüze Fransızca alıntı kelimelerin anlam daralması yoluyla yeni anlamlar kazandığı veya tek anlamlıdan çok anlamlı kelimelere dönüştüğü örnekler de mevcuttur:

¹⁵ <https://www.etymonline.com/search?q=salade>

cimnastik (GTS **jimnastik**) [Fr. gymnastique]

Fransızcadan ödünçlenen bir kelime olarak KT'de yer alan *cimnastik* kelimesi "vücudu kuvvetlendirmek için yapılan fiziksel idman" olarak tanımlanmaktadır. *Jimnastik* şeklinde güncel Türkçede de yaygın bir şekilde kullanılan kelime, KT'deki anlam özelliğini korumakla birlikte "erkeklerde ve kadınlarda çeşitli alıştırma içerikli spor dalı" şeklinde başka bir anlam daha kazanmıştır. *Jimnastik* kelimesi KT'de "vücudu çalıştırmak için yapılan her türlü fiziksel alıştırma"nın genel adı olarak kullanılırken bu kullanıma ek olarak güncel Türkçede "belirli hareketleri içeren bir spor dalı" olmak üzere daha dar ve özel bir anlama da işaret etmektedir.

kostüm [Fr. costume]

Fransızcadan ödünçlenen *kostüm*, KT'de orijinal dildeki anlamına uygun bir şekilde "kıyafet, giysi; ceket, pantolon ve yelekten oluşan takım elbise" şeklinde anlamlandırılmıştır. Kelime GTS'de bahsi geçen anlamları korumakla birlikte, "sinema ve tiyatrodaki rol gereği giyilen özel amaçlı kıyafet" anlamını da kazanmıştır. Buna göre *kostüm* kelimesi, KT'deki anlamından (kıyafet, giysi) farklı, daha dar ve özel başka bir anlam (sinema ve tiyatrodaki kullanılan özel amaçlı kıyafet) kazanmıştır.

4.3. Anlam aktarımı

Mecazi anlama işaret eden anlam aktarımı (İng. semantic shift); benzerlik, yakınlık ve ilişkili olmayla ilgili olarak ortaya çıkarılan anlamlardır. Cruse'a (2006: 63) göre mecazi anlam, kelimenin gösterdiği gerçek anlamdan farklı anlamları ifade etmesidir ve genel olarak anlam genişlemesi ilkeleri temelinde anlaşılabilir. Kelimenin temel anlamından doğan yeni mecazi anlamlar; metafor, metonimi ve sinekdoka olmak üzere üç başlık altında incelenebilir.

4.3.1. Metafor

Mecazi bir ifade şekli olan metafor, iki nesne veya kavram arasındaki benzerlik ilişkisine dayanan dilbilimsel imajlardır. Cruse (2006: 106), metaforu açık bir şekilde ifade edilmeyen kısaltılmış benzerlik ve analogi ilişkisi olarak tanımlar. Buna göre, metafor, kelimenin gerçek anlamı ile gizli veya açık benzerlik veya kavramsal paralellik dayalı olarak yeni bir anlamın üretildiği durumdur. Metafor, bir tür şeyi, bazı açılardan benzer, ilişkili veya bağlantılı olduğu düşünülen başka türden bir şey açısından anlama veya deneyimlemeyi içeren bir anlam değişimidir.

KT'de sadece temel anlamlarıyla yer alan bazı Fransızca alıntı kelimeler, güncel Türkçede bu anlamlara ek olarak yeni metaforik anlamlar kazanmıştır. Bu metaforik anlamlar, büyük oranda Fransızcayla paralellik gösterir. Başka bir deyişle, aynı metaforik anlamlar Fransızcada da mevcuttur. Bu tür metaforik anlamların süreç içerisinde dil temasının devam etmesi sonucu Türkçeye dâhil edildiği düşünülebilir. Bununla birlikte, diller arasında etkileşim olmaksızın kavramlar arasında benzer zihni süreçlerin işletilmesiyle aynı kelimelerin farklı dillerde benzer metaforik anlamlara işaret etmesi de mümkündür. Ancak alıntı kelimelerde, kaynak dildekiyle benzer bir metaforik anlamın ödünçleme yoluyla mı oluştuğunu yoksa dilin kendi anlam yapısından mı ortaya çıktığını belirlemek neredeyse imkânsızdır:

abone [Fr. abonné]

KT'de "gazete ve dergi gibi süreli yayınlara parasını önceden ödeyerek belirli bir süre sürdürümcü olan kimseyi" karşılayan *abone* kelimesi, GTS'de de aynı anlamı korumaktadır. Ancak kelime, bahsi geçen anlama ek olarak, güncel Türkçede "bir işi yapmayı veya bir yere gitmeyi alışkanlık hâline getiren kimse" şeklinde metaforik bir anlam kazanmıştır. Aynı anlam ilişkisi, Fransızcada da söz konusudur.

aktör [Fr. acteur]

KT'de "erkek tiyatro oyuncusu" anlamına gelen Fransızca *aktör* kelimesi, GTS'de de aynı anlam ve kullanım özelliğiyle yer almaktadır. Ancak kelime, ifade edilen temel anlamının yanında güncel Türkçede "herhangi bir olayda etkisi veya katkısı olan kimse" şeklinde metaforik bir anlam kazanmıştır.

balkon [Fr. balcon]

Fransızcadan ödünçlenen *balkon* kelimesi, KT'de genel bir şekilde "üstü açık ve geniş pencere çıkıntısı" şeklinde açıklanmıştır. Kelime, aynı anlam özellikleriyle güncel Türkçede de kullanılmaktadır. Bununla birlikte *balkon*, güncel Türkçede, özellikle argo kullanımda, "vücudun göğüs veya göbük bölümü, vücudun ön kısmındaki çıkıntı" anlamıyla metaforik bir anlam da kazanmıştır. Aynı anlam ilişkisi, Fransızcada da görülmektedir.

balon [Fr. ballon]

Fransızcadan ödünçlenen *balon* kelimesi, KT'de "havadan hafif bir gazla atmosferde uçabilen hava gemisi, hava taşıtı; gazla doldurulmuş çocuk oyuncuğı" olmak üzere iki farklı nesneyi karşılayan bir anlamda kullanılmaktadır. Kelimenin Fransızcada temel anlamı; "büyük top (basketbol topu, futbol topu vb.)"tur. Bununla birlikte "top"un şekli ve özellikleriyle kurulan ilişki sonucu kelime, Fransızcada "hava taşıt aracı; çocuk oyuncuğı; yuvarlak bardak; yuvarlak tepe" gibi farklı anlamlar da kazanmıştır. Güncel Türkçede *balon* kelimesi KT'deki anlam özelliklerini (hava taşıt aracı; çocuk oyuncuğı) korumakla birlikte Fransızcadakine benzer bir şekilde "karnı yuvarlak şişkin cam kap; karikatürde içi sözle doldurulan yuvarlak" gibi metaforik anlam özelliklerine sahip olmuştur. Bununla birlikte, kelime güncel Türkçede KT'de görülmeyen "aslı olmayan söz, palavra" şeklinde metaforik bir anlam da kazanmıştır.

goril [Fr. gorille]

Fransızcadan ödünçlenen *goril* kelimesinin temel anlamı, hem KT'de hem de GTS'de "büyük ve kuvvetli bir tür maymun" şeklindedir. Kelime güncel Türkçede, bu kullanımına ek, insana ait özellikleri karşılayan bir nitelikte metaforik olarak "koruyucu" anlamı kazanmıştır. Bu metaforik anlam, kaynak dil olan Fransızcada kelimenin "büyük ve kuvvetli bir tür maymun" anlamı yanında gösterdiği "önemli devlet adamlarının özel koruması" kullanımından doğmuş olmalıdır.

kanal [Fr. canal]

"Doğal yolla oluşmuş veya insan eliyle yapılmış su yolu" anlamıyla KT'de yer alan *kanal* kelimesi, güncel Türkçede aynı anlamı korumakla birlikte "telefon, telgraf, radyo, televizyon vb. araçlarla iletişimi sağlayan yol, hat; içinde damar, sinir veya bir sıvı geçen yol" gibi yeni anlamlar da kazanmıştır. Metaforik yolla oluşan bu anlam ilişkisi, kaynak dil olan Fransızcada da söz konusudur.

kaput [Fr. capote]

Fransızcada "yağmurluk, palto; kadın şapkası; (gemilerde) eşya örtüsü, eşya kılıfı; arabanın motor kapağı" gibi çeşitli anlamlara gelen *kaput* kelimesine KT'de "asker paltosu, yağmurluğu" karşılığı verilmiştir. GTS'de ise KT'deki "asker paltosu" anlamına ek olarak *kaput* kelimesi, metaforik olarak "motorlu taşıtlarda motoru örten açılır kapanır biçimdeki kapak; prezervatif" anlamlarını da taşımaktadır. Dar anlamıyla (yağmurluk > asker yağmurluğu) ödünçlenen kelime, daha sonraki dönemlerde Fransızcada geçirdiği anlam değişmesiyle Türkçeye dâhil edilmiştir.

kumanda [Fr. commandé]

Askerî bir terim olarak Fransızcadan ödünçlenen *kumanda* kelimesi KT'de "askere verilen emir, askeri idare etme, kumandanlık; amir, amirlik, hüküm" şeklinde tanımlanmaktadır. Kelime aynı anlamı güncel Türkçede de korumakla birlikte, metaforik olarak "elektronik aygıtları belli bir uzaklıktan yönetmeye yarayan kablosuz alet" şeklinde yeni bir anlam da kazanmıştır. Teknolojideki gelişmelerle birlikte 20. yüzyılda "emretme, idare etme, yönetme" sadece insana ait bir özellik olmaktan çıkarak elektronik eşyaların da taşıdığı bir nitelik hâline gelmiştir. Böylece uzaktan komut verebilen cihazlar "elektronik kumanda cihazı" şeklinde tanımlanmış; yaygın kullanım sonucu "kumanda" olarak kısaltılmıştır. Aynı anlam ilişkisi, Fransızca için de geçerlidir.

kupa [Fr. coupe]

Fransızcadan ödünçlenen *kupa* kelimesine KT'de "cam bardak; bu bardağın alabileceği miktar; oyun kağıtlarının kalp biçimli, benekli" karşılıkları verilmiştir. Kelime aynı anlamlarla güncel Türkçede de yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bununla birlikte, *kupa* kelimesi GTS'de KT'de bulunmayan "yarışma ödülü olarak verilen kap" anlamı da taşır. Metaforik anlam ilişkisiyle oluşturulan bu anlam, Fransızcada da görülmektedir.

paravan [Fr. paravent]

Fransızcadan ödünçlenen *paravan* kelimesine KT'de "kapının içine veya dışına takılan katlanır çerçeve" anlamı verilmiştir. Kelime aynı anlamla GTS'de de yer almaktadır. Bu anlama ek olarak kelime, güncel Türkçede "adından, yetkisinden, gücünden kendisine belli etmeden yararlanılan" anlamıyla metaforik bir anlam kazanmıştır. Aynı metaforik anlam, Fransızcada da bulunmaktadır. Bununla birlikte Türkçede *paravan* anlamına gelen *paravana* şeklinde bir kelime daha vardır. *Paravana* kelimesi, Fransızca *paravent* kelimesinin İtalyancadaki karşılığı olan *paravento*¹⁶ kelimesinden veya yine Fransızcadan farklı fonolojik şekille ödünçlenmiş olmalıdır.

sahne [Fr. scène]

Şemseddin Sami tarafından Fransızca *scène* kelimesinin karşılığı olarak Arapça *sahn* "sahanlık, düzlük alan" kelimesinin fonolojisine uydurularak üretilen *sahne* kelimesi, KT'de "tiyatro gösterisinin yapıldığı yer" olarak tanımlanır. Güncel Türkçede KT'deki temel anlamı korunmakla birlikte, 20. yüzyılda tiyatronun yanı sıra sinemanın gelişmesiyle kelimenin kavram alanı zenginleşmiştir. "Görüntü; bir konu veya çalışma çevresi, çalışma dalı; bir oyun veya filmin başlıca bölümlerinden her biri" gibi farklı kullanımlar kazanan *sahne* kelimesinin anlamı genişlemiştir. Bununla birlikte, kelime

¹⁶ <https://www.treccani.it/vocabolario/paravento>

KT'de olmayan "tanık olunan, gözlenen olay" şeklinde metaforik bir anlam da kazanmıştır. *Sahne* kelimesinin gösterdiği bu anlam çeşitliliği, Fransızca da söz konusudur.

şık [Fr. chic]

KT'de "güzel, zarif, hoş edalı; modaya uygun, süslü" gibi anlamlar taşıyan *şık* kelimesi, güncel Türkçede de yaygın bir şekilde kullanılır. Kelime GTS'de "güzel, zarif, modaya uygun; güzel, modaya uygun giyinmiş olan" şeklinde açıklanmakla birlikte metaforik olarak "yerinde, uygun" kavramını da karşılayan bir anlam özelliği göstermektedir. Türkçede genel kullanım olarak modayla ilgili bir kavramı karşılayan kelimedenden, "modaya uygun" olma özelliği ve "güzel, hoş" kavramlarıyla ilişkili olarak daha genel anlamlı bir metaforik ifade doğmuştur. Bununla birlikte, kelimenin Fransızcadaki temel anlamı; "beceri, (özellikle sanat ve resimde) maharet"tir. Kelime ilk defa 19. yüzyılda İngilizcede "Fransız tarzı zarafet ve moda" için bir sıfat olarak kullanılmış¹⁷ ve daha sonra bu anlam Fransızca da dâhil, kelimeyi ödünçleyen pek çok dilde bu kullanımıyla yaygınlaşmıştır.

Güncel Türkçede bazı kelimelerin KT'deki kullanımından farklı olarak kazandıkları yeni metaforik anlamlar, kaynak dil olan Fransızca da bulunmaz. Bu tür kelimelerin ifade ettiği metaforik anlamlar Türkçeye özgüdür:

banker [Fr. banquier]

"Banka sahibi, banka idare eden büyük sarraf" anlamıyla KT'de yer alan *banker* kelimesi, güncel Türkçede aynı anlamı korumakla birlikte metaforik olarak "çok zengin kimse"yi karşılayacak bir anlam da ifade etmektedir. Türkçede "milyoner, milyarder, trilyoner" gibi kelimeler zenginlik kavramını belirtir. Bahsi geçen kelimelerle *banker* arasındaki fonolojik benzerliğin (-er) kelimenin analogi yoluyla "zenginlik" şeklinde metaforik bir anlam kazanmasında etkili olduğu düşünülebilir (Uysal 2014: 150).

elektrik [Fr. électrique]

KT'de *elektrik* şeklinde "bazı cisimlerin sahip olduğu, her şeyi kendine çekme özelliği" olarak açıklanan kelime, güncel Türkçede temel anlamı ve bu anlamla ilişkili olarak teknolojik gelişmeler sonucu *elektrik* enerjisinin kullanım özellikleri ve alanlarını yansıtan metonimik anlamlar kazanmıştır. Bununla birlikte, *elektrik* kelimesi, güncel Türkçede "çarpıcılık, cazibe, canlılık, etkileyicilik" gibi metaforik bir anlamı da belirtmektedir. Bu anlam özelliği, Fransızca da görülmemektedir. Fransızca da *elektrik* kelimesi metaforik olarak "sinir gerginliğini, gerginliği" ifade etmektedir. Her ne kadar GTS'de yer almasa da *elektrik* kelimesinin Fransızcadakine benzer şekilde metaforik kullanımı Türkçede de söz konusudur.

candarma (GTS **jandarma**) [Fr. gendarme]

Jandarma kelimesi, hem KT'de hem de GTS'de "asayışı sağlanmakla görevli, maaşlı askerî kuvvet" olarak kaynak dildeki anlamına uygun bir şekilde askerî bir terim olarak Fransızcadan ödünçlenmiştir. Söz konusu kelime, güncel Türkçede bahsi geçen anlama ek olarak "açıkgöz" şeklinde metaforik bir anlam kazanmıştır. Kelimenin Türkçede ifade ettiği bu metaforik anlam, kaynak dil olan Fransızca da görülmemektedir.

¹⁷ <https://www.etymonline.com/search?q=chic>

misket [Fr. mousquet]

KT'deki Fransızca alıntı kelimelerden biri olan *misket*, "geniş çaplı eski bir tüfek türü ve misket tanesi" olmak üzere iki farklı anlam taşır. Kelime Fransızcada sadece "fitilli bir tüfek" türünü karşılar. Buna göre, *misket* KT'de metonimik bir anlam genişlemesine uğrayarak hem tüfeği (alet) hem de bu tüfekle atılan kurşun tanelerini (parça) karşılar. Kelimenin "tüfek" anlamı GTS'de kullanımdan kalkmış, kelime sadece "bomba ve şarapnelin içinde bulunan kurşun veya demir taneler" anlamını karşılamaya başlamıştır. Bu anlam kaybında, misket tüfeğinin teknolojik gelişmeler ve yenilikler sonucu kullanımının azalmasının etkili olduğu düşünülebilir. *Misket* kelimesi, sahip olduğu anlamlardan birini kaybederken "misket tanesi" anlamından iki kavram arasındaki şekil benzerliğinden metaforik olarak "bilye" anlamı doğmuştur.

paket [Fr. paquet]

Fransızcadan ödünçlenen *paket* kelimesi, KT'de "birlikte bağlanmış veya kağıda sarılmış eşya demeti" şeklinde anlamlandırılmaktadır. Kelime aynı anlamı güncel Türkçede de korumakla birlikte, özellikle argo kullanımda metaforik olarak "dolu (toplu taşıma aracı)" anlamı kazanmıştır. Kelimenin Türkçe eklerle işletilerek oluşan *paketlemek* şekli de "bir veya birkaç şeyi kağıda sararak, kutuya koyarak bağlamak" temel anlamı dışında "yakalamak, ele geçirmek, derdest etmek; birini baştan savmak, atlatmak" gibi metaforik anlamlara sahiptir. Kaynak dil Fransızcada kelimenin bu anlamı taşıyan metaforik bir kullanımı bulunmamaktadır.

sivil [Fr. civil]

Fransızcadan ödünçlenen *sivil* kelimesi, KT'de "asker dışındaki halk; askerî kıyafet dışındaki kıyafet; üniformasını giymemiş polis memuru" anlamlarına gelir. Aynı anlamlandırış güncel Türkçe için de geçerlidir. Bununla birlikte kelime, güncel Türkçede argo olarak "çıplak, çırılçıplak" kullanımı da gösterir. Metaforik olarak oluşturulmuş bu anlam Türkçeye özgüdür, Fransızcada kelimenin bu tür bir metaforik anlamı bulunmamaktadır.

torpil [Fr. torpille]

Fransızca kaynaklı *torpil* kelimesine KT'de verilen anlam, "savaş gemilerini parçalamak için elektrik vasıtasıyla deniz altında atılan büyük mermi" şeklindedir. *Torpil*¹⁸ kelimesinin Fransızcada "başındaki bir organdan çıkardığı elektrikle avlayacağı balıkları öldüren bir balık türü, torpil balığı; savaş gemilerini batırmak için su altı silahı olarak kullanılan büyük bomba" olmak üzere iki anlamı bulunmaktadır. *Torpil* kelimesi, güncel Türkçede KT'deki anlamını korumakla birlikte bu anlama ek olarak "bir kimseyi kayırma, arka, destek çıkmak" gibi metaforik bir anlam da kazanmıştır. Fransızcada görülmeyen bu anlamın ortaya çıkışında, torpil bombasının "deniz altında, gizli" bir şekilde etki göstermesi metaforik anlam ilişkisinin kurulmasını sağlamış olabilir.

¹⁸ Fransızca *torpille* kelimesinin kökeni Latince *torpedo* kelimesine dayanır. *Torpedo* kelimesi, başlangıçta "avını sersemletmek veya kendini savunmak için elektrik üreten yassı balık" kavramını karşılamaktadır. 18. yüzyılda "düşman gemilerini parçalamak için patlayıcı bomba"nın icat edilmesiyle kelime bu yeni kavramın karşılığı olarak kullanılmaya başlamıştır (<https://www.etymonline.com/search?q=torpedo>). Ancak *torpille* kelimesinin yanı sıra *torpedo* kelimesi de aynı anlamla Fransızcada kullanılmaya devam etmiştir. *Torpedo* kelimesi, *torpido* şeklinde Türkçeye ödünçlenerek denizcilikte "torpido botu" veya "torpil" anlamıyla kullanılmaktadır.

4.3.2. Metonimi

Metonimi, çağrışım ilişkisiyle oluşturulan bir mecaz türüdür. Buna göre metonimi, varlık veya kavramın bir niteliğinin adının varlığın kendisi yerine kullanılması olarak tanımlanabilir (Crystal 2008: 303). Metafordan farklı olarak metonimi; benzerlik, karşılaştırma veya analogi ilişkisine dayanmaz (Cruse 2006: 108). Metonimik anlamı oluşturan çağrışımsal ilişki türleri çok çeşitlidir.

Güncel Türkçede Fransızca alıntı kelimelerin bir kısmı KT'deki anlam/anlamlarını korumakla birlikte farklı ve yeni metonimik anlamlar da kazanmıştır:

lastik [Fr. *élastique*]

KT'de "kauçuktan veya goma-lastikten yapılan çekildikçe uzayan madde; ayakkabı üzerine giyilen kauçuktan galoş" anlamını taşıyan *lastik* kelimesi, Fransızcada "esnek; lastik, lastikten yapılmış" gibi anlamlara gelmektedir. Güncel Türkçede kelime, KT'deki anlamları korumakla birlikte bunlara ek olarak farklı kullanımlar da kazanmıştır. GTS'de *lastik* kelimesi "ayakkabı üzerine giyilen kauçuktan pabuç; kauçuktan yapılmış ayakkabı; kauçuktan yazı silgisi; taşıtların jantlarına yerleştirilen elastiki tekerlek bandajı; esnek, ince kauçuk veya kauçuklu şerit; bir tür esnek örgü; korse; uzun konçlu çorabın düşmesini önlemek için üst kısmına gelecek biçimde bacağa geçirilen esnek şerit; kauçuktan yapılmış" gibi çeşitli anlamlar taşır. Kelime KT'den farklı bir şekilde lastikten yapılmış "silgi, ayakkabı, tekerlek bandajı, esnek şerit, saç tokası" gibi farklı eşyaları karşılayarak hammadde-eşya ilişkisiyle metonimik anlam kazanmıştır. Bununla birlikte *lastik* kelimesi, Türkçeye ödünçlenirken kelime türü de değiştirilmiştir. Fransızca *élastique* sıfattır ve esnek yapıda olan maddeleri belirtmek için kullanılır. *Lastik* kelimesi, Türkçede KT'den günümüze isim göreviyle kullanım alanı bulmuş; ancak aynı Fransızca kelimedenden farklı bir fonolojiyle ödünçlenen *elastik* kelimesi "esnek" anlamıyla sıfat olarak kaynak dildekine uygun bir şekilde yerleşmiştir.

paspas [Fr. *paillasse/paillasse*]

"Ayakları silmek için kapı önüne konulan tüylü hasır" anlamıyla KT'de yer alan *paspas*¹⁹ kelimesi, aynı şekilde GTS'de de bulunmaktadır. Bu anlama ek olarak kelime, güncel Türkçede "yer silmekte kullanılan, özel olarak yapılmış bir sopa ve onun ucuna geçirilmiş bezden oluşan temizlik aracı" şeklinde farklı bir anlam da kazanmıştır. Metonimi yoluyla yeni bir kavramı karşılayan *paspas* kelimesinde, eşya-yer veya eşya-işlev ilişkisi etkili olmuştur.

pike [Fr. *piqué*]

KT'de bulunan *pike* kelimesi Fransızcadaki anlamına uygun bir şekilde "kabartma benekli ve kalınca bez" şeklinde tanımlanmaktadır. Kelime aynı anlamla güncel Türkçede kullanılmakla birlikte, metonimik olarak "bu tür kumaştan yapılan yatak örtüsü" anlamı kazanmıştır. Metonimi yoluyla oluşan bu anlam ilişkisinde hammadde-madde ilişkisi etkili olmuştur.

¹⁹ *Paspas* kelimesinin Fransızca kaynağıyla ilgili iki farklı görüş bulunmaktadır. Osmanlı dönemi sözlüklerinde kelime "ot minder; şilte" anlamına gelen Fransızca *paillasse* kelimesine dayandırılır. Daha sonraki çalışmalarda ise kelimenin Fransızca *passe passe* "geç geç" anlamındaki ifadeden ödünçlendiği üzerinde durulmaktadır (bk. Uysal 2014: 102-103). Hangi kökten gelirse gelsin kelimenin Türkçede, orijinal dilde bulunmayan özgün bir anlam taşıdığı görülmektedir.

silindir [Fr. cylindre]

Fransızcadan ödünçlenen *silindir* kelimesi "buhar içindeki pistonu kuvvetli bir itişin sağlandığı iç tarafı oyuk iki tarafı kapalı silindir" olarak açıklanmaktadır. Kelimenin Fransızcada temel anlamı "sabit bir düz çizgiye paralel hareket eden ve sabit bir düzlemsel kapalı eğriyle kesişen düz bir çizgi ile izlenen yüzey" olarak tanımlanabilecek geometrik cisimdir. Geometrik bir terim olan *silindir*, Türkçede Cumhuriyet dönemine kadar Arapça *üstüvâne* kelimesiyle karşılandığı için KT'de *silindir* kelimesi, temel anlamıyla değil, "silindir şekilli piston odası" kavramını karşılayacak bir şekilde dar anlamıyla ödünçlenmiştir. Cumhuriyet döneminden sonra Arapça *üstüvâne* yerine Fransızca *silindir* kelimesi kullanım yaygınlığı kazanmıştır. Bu nedenle GTS'de kelimenin ilk tanımı, geometrik cisimdir. Bununla birlikte *silindir* kelimesi, güncel Türkçede KT'dekinden farklı anlamlar da ifade eder: "Metalleri inceltme, kumaşları parlatma, kağıt üzerine baskı yapma vb. işler için sanayide kullanılan merdane, silindir makinesi; motorlu taşıtların motorunda pistonu güçlü bir itiş sağlamak için gaz karışımının yandığı veya patladığı yer; yol yapımında toprağı sıkıştırarak düzleştirmek için kullanılan genellikle motorlu araç; silindir şapka". Silindir kelimesinin gösterdiği söz konusu anlamların tamamı, metonimik olarak şekil-eşya ilişkisiyle kurulan anlamlardır. Başka bir deyişle, silindir şekilli eşyalar, sahip oldukları şekil özellikleri ile tanımlanmıştır.

tuvalet [Fr. toilette]

Fransızcadan ödünçlenen *tuvalet* kelimesi, KT'de "yüz yıkayıp taranma ve giyinme işleri"ni karşılayan bir anlama gelir. Güncel Türkçede KT'de belirtilen anlam korunmakla birlikte, kelimenin temel ve yaygın anlamı "insanın dışkıyla idrarını boşalttığı yer, hela"dır. Kelimenin "yıkama, giyinme, süslenme, taranma" anlamından "hela" anlamına doğru anlam değişmesine uğramasında metonimik anlam ilişkisi etkili olmuştur. "Taranma, yıkama, süslenme eşyalarının bulunduğu yer veya bu işlemlerin yapıldığı yer"den "dışkı boşaltımının yapıldığı yer"e hareket-yer ilişkisiyle veya "yıkama, temizlenme"den "dışkı boşaltımına" doğru anlam aktarımıyla metonimik anlam doğmuştur. "Yıkama, taranma, süslenme" gibi daha olumlu anlamdan olumsuz çağrışımı bulunan "hela"ya doğru anlam gelişimini anlam kötüleşmesi olarak ele almak da mümkündür. Ancak kelimenin geçirdiği anlam değişiminin temelinde, anlam kötüleşmesi değil, açıkça söylenmek istenmeyen veya söylenmesi tabu kabul edilen kelimeleri farklı kavramlarla karşılama eğilimi olan örtmece (İng. euphemism) bulunmaktadır.

tül [Fr. tulle]

KT'de "çok ince ve seyrek bez, tülbent" şeklinde anlamlandırılan *tül* kelimesi, güncel Türkçede de belirtilen anlamı korumakla birlikte, buna ek olarak metonimik bir anlam ilişkisiyle (hammadde-madde) "bu tür dokumadan yapılmış olan ürün"leri karşılar bir nitelik kazanmıştır. Bununla birlikte *tül* kelimesinin GTS'de yer almayan bir kullanımı daha vardır. Özellikle perde yapımında yaygın bir şekilde kullanılan *tül*, "tül perde" şeklindeki ifadenin kısaltılmasıyla birlikte sadece *tül* olarak "tül perde"yi belirten bir anlam da göstermektedir.

KT'de yer alan bazı Fransızca alıntı kelimelerin ise gösterdiği anlam, güncel Türkçede metonimik olarak tamamen değişmiştir:

obüs [Fr. obus]

Askerî bir terim olarak Fransızcadan ödünçlenen *obüs* kelimesi, KT'de "küçük humbara, tane" anlamını taşımaktadır. Aynı kelime GTS'de metonimik bir anlam değişimine uğramış, alet-parça ilişkisiyle "havan topu mermisi" anlamından uzaklaşarak "yüksek ve alçaktan mermi atabilen kısa namlulu top" anlamını kazanmıştır.

4.3.3. Sinekdoka

Sinekdoka (İng. synecdoche), parça-bütün ilişkisine dayanan metonimi türüdür (Cruse 2006: 108; Campell&Mixco 2007: 199). Başka bir deyişle, parça bütüne veya bütün parçaya atıfta bulunmak için kullanılır. KT'den güncel Türkçeye diğer türlere göre çok daha az sayıda sinekdoka yoluyla oluşmuş anlam değişmesi tespit edilmiştir:

apartman [Fr. appartement]

Fransızca *apartman* kelimesi KT'de "birkaç odadan oluşan ve bir ailenin yaşamasına elverişli daire" anlamına gelmektedir. Güncel Türkçede de yaygın bir şekilde kullanılan *apartman* kelimesi KT'den farklı olarak "birkaç katlı ve her katında bir veya birkaç daire bulunan yapı"yı karşılar. Kelime Fransızcada KT'deki anlamıyla "ayrı oda veya odalardan oluşan daire"yi karşılar. Buna göre güncel Türkçede kelime, hem KT'deki hem de orijinal dildeki anlamından farklılaşmıştır. *Apartment* kelimesinin anlamı, parça-bütün ilişkisiyle değişmiş; parça (daire, müstakil yapı) yerine bütünü (dairelerin oluşturduğu yapı, müstakil paylara bölünmüş bina) karşılamaya başlamıştır. Güncel Türkçede dairelerin oluşturduğu yapının tamamı *apartman* kelimesiyle ifade edilirken apartmanın parçalarını oluşturan yapılar *apartman dairesi* veya kısaltılmış bir şekilde sadece *daire* kelimeleriyle ifade edilir. Bununla birlikte aynı kökten (Latince) gelen *apart* kelimesi, *apart* veya *apart otel* şeklinde "müstakil olarak bölünmüş oda veya odalar"ı karşılar şekilde Türkçede kullanılmaktadır.

5. Galatlardan kaynaklanan anlam değişmeleri

Galat, genellikle başka dillerden ödünçlenen kelime ve unsurların fonolojik ve anlamsal açıdan kaynak dildekinden farklı veya yanlış bir şekilde kullanılarak alıcı dilde yaygınlık kazanmasıdır (Kültürel 2008: 1). Fransızca alıntı kelimelerin orijinal kullanımlarından farklı ve yanlış sayılabilecek bir anlama işaret etmeleri sonucu oluşan galatlar, oluşumları açısından yukarıda ele aldığımız anlam olayları kaynaklı anlam değişmelerinden farklıdır. Bazı Fransızca alıntı kelimeler, KT'de kaynak dilden farklı ve yanlış bir kullanım özelliği gösterirken güncel Türkçede bu hata düzeltilmiştir:

trampete (GTS **trompet**) [Fr. trompette]

Fransızcadan ödünçlenen ve KT'de "çift çomakla çalınan küçük davul" anlamı verilen *trampete* kelimesi, kaynak dilde "boru; borazan" anlamlarına gelmektedir. Başka bir deyişle, Fransızca *trompette* "borazan" kelimesi, galat sonucu "davul" kavramını karşılayan bir kelime olarak ödünçlenmiştir. Güncel Türkçede *trompet* şeklinde fonolojik değişime uğrayan kelime, kaynak dildeki anlamına uygun bir şekilde "nefesli çalgı"yı karşılar. Bununla birlikte güncel Türkçede "iki değnek ile çalınan küçük davul" kavramı için İngilizce *drumbeat* kelimesi *trampet* şeklinde ödünçlenmiştir. Bu galatın doğmasında, Batı dillerinde "davul" ve "borazan" müzik aletlerini karşılayan kelimelerin yakın fonolojik özelliklere sahip olması etkili olmuştur.

KT'de kaynak dil Fransızcadakine uygun kullanım ve anlam özelliğini gösteren bazı kelimeler ise güncel Türkçede farklı ve yanlış anlamları ifade eder hâle gelmiştir:

forma [Fr. forme], **üniforma** [Fr. uniforme]

Aynı kökten gelen *üniforma* ve *forma* kelimeleri, KT'de Fransızcadan ödünçlenmiş kelimeler olarak çeşitli kullanım özellikleriyle tanımlanır. Bu kelimelerden *üniforma*, KT'de "resmi elbise, alay elbisesi" şeklinde; *forma* ise matbaacılık terimi olarak "bir arada basılacak sayfa kalıplarını sıkıştırmak için kullanılan demir çerçeve; bir arada basılacak sayfaların toplamı" ve denizcilikte ise "inşa olunan gemilerin etrafına vurulan desteklerin başlarının altına konulan kuşak; bir arada hareket eden donanmanın oluşturduğu teşkilat" anlamlarını taşır. Aynı kelimelerin GTS'deki karşılıkları ise *üniforma* için "aynı işi yapanların giydikleri, tüzükle belirtilmiş, bir örnek giysi; silahlı kuvvetlerin resmî giysisi"; *forma* için "biçim, şekil; öğrencilerin sporcuların, bazı mesleklerde çalışanların giydikleri, bağlı buldukları okul, spor kulübü veya meslekleri belirten tek tip giysi; tek kağıt tabaka üzerine basılan on altı sayfalık kırılmış kitap parçası" şeklindedir. Verilen tanımlardan görüldüğü üzere, güncel Türkçede *forma* kelimesinin "tek tip giysi" anlamı, *üniforma* kelimesinin anlamıyla örtüşen bir kullanım özelliğine sahiptir. Kaynak dil olan Fransızcada *forme* kelimesinin temel anlamı "görünüş, şekil, biçim"dir ve kelime bu temel anlamdan gelişen bir anlam çeşitliliği göstermektedir. *Uniforme* kelimesi ise *uni-* "tek" ile biraz yukarıda açıkladığımız *forme* kelimesinin birleşiminden oluşmuş "tek şekil veya görünüşe sahip olma" genel anlamından 18. yüzyılda "bir grup tarafından giyilen ayırt edici tek tip giysi" özel anlamını karşılar hâle gelmiştir.²⁰ *Üniforma* kelimesi, KT'de ve GTS'de kaynak dildeki anlamına uygun bir kullanıma sahip olmakla birlikte *forma* kelimesi, bir galat olarak *üniforma* kelimesinden kısaltılarak söz konusu kelimenin karşılığı olarak kullanım yaygınlığı kazanmıştır. Bununla birlikte, *forma* genel olarak "tek tip kıyafet" türünü karşılarken *üniforma* kelimesi daha çok "resmi kıyafet" için kullanım alanı bulmuştur. Bu tercih ve nüansın doğmasında, *üniforma* kelimesinin KT'de de görüleceği üzere "resmi elbise (özellikle askerî kıyafet)" olarak ödünçlenmesi ve *forma* kelimesinin de galat olarak "tek tip kıyafet"i karşılamaasının etkili olduğu düşünülebilir.

kabine [Fr. cabinet], **kabin** [Fr. cabine]

KT'de "bir devletin hükümeti, vekiller heyeti" anlamıyla yer alan *kabine* kelimesi, güncel Türkçede de yaygın olarak aynı anlamda kullanılmakla birlikte "doktor muayenehanesi; kabin; hela" gibi çeşitli anlamlar da kazanmıştır. GTS'de *kabine* kelimesine verilen *kabin* karşılığı bir galattan doğmuştur. Fransızca *cabinet*, "oda; hususi oda; ofis, büro; hükümet, bakanlar kurulu; hela" gibi farklı anlamlar taşıyan bir kelimedir. Aynı kökten gelen *cabine* ise *cabinet* kelimesinden farklı olarak "küçük oda; küçük bölme; (gemide) kamara; (hamamda) küçük oda" anlamına gelir. Fransızca *cabine* kelimesi, *kabin* şeklinde; *kabine* kelimesinden daha sonraki bir dönemde Türkçeye ödünçlenmiştir. *Kabin* kelimesi, Türkçede aslına uygun bir şekilde "küçük, özel bölme; (gemi, uçakta) küçük bölme; plajda soyunma yeri" anlamlarını taşır. Dolayısıyla *kabine* kelimesi KT'den günümüze anlam değişimine uğramış, ancak taşıdığı yeni anlamlardan birisi (kabin) galat yoluyla oluşmuştur.

Sonuç

Kamus-ı Türkî kapsamında 19. yüzyıldan günümüze Fransızca alıntı kelimelerdeki anlam değişimleriyle ilgili elde ettiğimiz verilerden ulaştığımız sonuçları şu şekilde özetlemek mümkündür:

²⁰ <https://www.etymonline.com/search?q=%C3%BCniforme>

KT'de tespit edilen 241 Fransızca alıntı kelimedenden 9'u (*akonit* "kurt boğan olarak bilinen bir bitki", *enfluenze* "şiddetli nezle", *bokal* "bir tür şişe", *retret* "süresi uzatılmış yeni poliçe", *sale* "odaların arasında açık yer; geniş ve umumi oda", *sultat* "bir tür tüfek", *gron* "bir tür kumaş", *koper* "bir tür balık", *lak* "bahçe havuzu") GTS'de bulunmamaktadır. Burada özellikle belirtmemiz gerekir ki, anlam değişmesi türleri arasındaki sınırları net bir şekilde tespit etmek mümkün değildir. Örneğin bir kelimenin metaforik bir anlam kazanması, aynı zamanda kelimenin anlam genişlemesi göstermesine veya metonimik bir anlam değişmesi, beraberinde anlam daralmasına da neden olabilmektedir. Anlam değişmeleri türlerinin birbiriyle ilişkili yapısıyla birlikte kelimelerin çok anlamlılığı da bir kelimenin anlamında meydana gelen değişimin tam olarak belirlenmesine engel olur. Çok anlamlı bir kelimenin işaret ettiği her anlam, farklı anlam değişmesi türleriyle oluşabilir. Bu açıdan KT'den güncel Türkçeye anlam değişmeleri türlerinin ayrı ayrı oranlarını belirlemek sağlıklı sonuçlar doğurmayacaktır. Bu noktada çıkarılabilecek genel bir sonuç, KT ve GTS'de ortaklaşan 232 kelimedenden 105'inin (yaklaşık %45'i) güncel Türkçede anlam değişmesine uğramış olmasıdır. KT'deki 241 Fransızca alıntı kelimedenden 198'i (yaklaşık %82'si) tek anlamlıdır. Söz konusu 198 kelimedenden 8'i GTS'de yer almaz, geriye kalan 190 tek anlamlı kelimedenden 74'ü (yaklaşık %39'u) güncel Türkçede çok anlamlı olarak kullanılmaktadır. KT'den güncel Türkçeye Fransızca alıntı kelimelerde görülen anlam değişmeleri, büyük oranda kaynak dildeki anlamlara paralellik gösterir. 19. yüzyıldan sonra da Türkçe-Fransızca dil temasının devam ettiğini gösteren bu durum, Fransızca kelimeler daha iyi tanındıkça ve yeni kavramları karşılama ihtiyacı doğunca daha önce ödünçlenmiş kelimelerin diğer anlamlarının da dile uyarlanmasından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, Fransızca alıntı kelimelerin kaynak dilde bulunmayan anlam ve kullanımlarının Türkçede ortaya çıkması da söz konusudur. Özgün anlamlı alıntı kelimeler olarak adlandırabileceğimiz bu tür kelimelerin Türkçeye uyarlanma süreçlerinin tamamlandığını düşünebiliriz.

Kısaltmalar

bk.	bakınız
Fr.	Fransızca
GTS	Güncel Türkçe Sözlük
İng.	İngilizce
KT	Kamus-ı Türkî

Kaynakça

Yazılı kaynaklar

- Adelaar, K. A. (1994). Malay and Javanese loanwords in Malagasy, Tagalog and Siraya (Formasa). *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde*, 150(1), 50-65.
- Anam, M. K. ve Nirmala, D. (2019). Semantic changes of English loanwords in Radar Kediri daily newspaper headlines. *Parole: Journal of Linguistics and Education*, 9(2), 80-89.
- Apenteng, M. A. ve Amfo, N. A. (2014). The form and function of English loanwords in Akan. *Nordic Journal of African Studies*, 23(4), 219-240.
- Bader, Y. (1990). Semantic change in Arabic loanwords from English and French. *Abhath Al-Yarmouk: Literature and Linguistics Series*, 8(2), 33-48.
- Barber, C. L. (1964). *Linguistic change in present-day English*. Edinburgh: Oliver&Boyd.
- Bator, M. (2010). *Obsolete Scandinavian loanwords in English*. Frankfurt: Peter Lang.
- Bellows, J. ve Bellows, W. (1919). *Dictionary of French and English, English and French* (3. bs.). London: Longmans, Green.

- Blank, A. (1999). Why do new meanings occur? A cognitive typology of the motivations for lexical semantic change. A. Blank ve P. Koch (eds.), *Historical semantics and cognition*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 61-89.
- Bloomfield, L. (1933). *Language*. London: George Allen&Unwin Ltd.
- Breiter, M. (1997). What is the difference between "shashlyk" and "barbecue"? *Perspectives: Studies in Translatology*, 5(1), 85-100.
- Bussmann, H. (1999). *Routledge dictionary of language and linguistics*. London, New York: Routledge.
- Campbell, L. ve Mixco, M. J. (2007). *A glossary of historical linguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Cruse, A. (2006). *A glossary of semantics and pragmatics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Crystal, D. (2008). *A dictionary of linguistics and phonetics* (6.bs.). USA&UK: Blackwell Publishing.
- Çiçek, A. (2009). Sözlük bilimi açısından Kâmûs-ı Türkî üzerine bir inceleme. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2), 183-193.
- Danesi, M. ve Rocci, A. (2009). *Global linguistics: An introduction*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Demiray, K. (1981). Sözlükçülüğümüzde önemli bir aşama ve Kamûs-ı Türkî. *Türk Dili Dergisi*, XLIII, 24-26.
- Durmuş, O. (2004). Alıntı kelimeler bakımından Türkçe sözlük. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 26, 1-21.
- Görlach, M. (2003). *English words abroad*. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Hall-Lew, L. A. (2002). *English loanwords in Mandarin Chinese*. BA Honors Thesis, University of Arizona, Tuscon.
- Haspelmath, M. (2009). Lexical borrowing: Concepts and issues. M. Haspelmath ve U. Tadmor (Ed.), *Loanwords in the World's Languages*. Berlin: De Gruyter Mouton, 35-54.
- Haugen, E. (1950). The analysis of LInguistic borrowing. *Language*, 26, 210-231.
- Herman, J. ve de Vries, Jr. (2008). Dutch: Is it threatened by English? J. Rosenhouse ve R. Kowner (eds.), *Globally speaking: motives for adopting English vocabulary in other languages*. Clevedon, UK: Multilingual Matters.
- Hock, H. H. (1980). *Introduction to historical linguistics: A handbook for graduate students in linguistics*. Urbana: University of Illinois Typescript.
- Hoffmann, Z. (2011). *Ways of the world's words: Language contact in the age of globalizaton*. Bern: Peter Lang.
- Johanson, L., Csató, É. Á. ve Karakoç, B. (2020). Turkic language contacts (2. bs.). R. Hickey (ed.), *The Handbook of language contact*. USA&UK: Wiley Blackwell, 551-570.
- Kay, G. (1995). English loanwords in Japanese. *World Englishes*, 14(1), 67-76.
- Kittay, E. F., Lehrer, A. (1992). Introduction. A. Lehrer ve E. F. Kittay (Ed.), *Frames, fields, and contrasts: New essays in semantic and lexical organization*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, 1-8.
- Kowner, R. ve Dalot-Bul, M. (2008). Japanese: The Dialectic relationships between "westernness" and "japaneseness" as reflected in English loanwords. J. Rosenhouse, R. Kowner (ed.), *Globally speaking: motives for adopting English vocabulary in other languages*. Clevedon, UK: Multilingual Matters.
- Kültürel, Z. (2008). *Galatât sözlükleri*. İstanbul: Simurg.
- Magrelo, I. (2011). Türkçede Batı kökenli yabancı sözcükler. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 1(1), 7-10.

- Murphy, M. L. ve Koskela, A. (2010). *Key terms in semantics*. London, New York: Continuum International Publishing Group.
- Myers-Scotton, C. (2002). *Language contact: Bilingual encounters and grammatical outcomes*. Oxford: Oxford University Press.
- Pyles, T. ve Algeo, J. (1982). *The Origins and development of the English language*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Rebuck, M. (2002). The Function of English loanwords in Japanese. *Journal of Language Culture and Communication*, 4(1), 53-64.
- Saraç, T. (1985). *Büyük Fransızca-Türkçe sözlük*. İstanbul: Adam.
- Stern, G. (1931). *Meaning and change of meaning with special reference to the English language*. Bloomington: Indiana University Press.
- Şemseddin Sami (2017). *Resimli Kâmûs-ı Fransevî*. Haz. Şerif Eskin, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Şemseddin Sami (2019). *Kamus-ı Türkî* (3. bs.), Haz. Paşa Yavuzarslan, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Trask, R. L. (1994). *Language change*. London & New York: Routledge.
- Ullmann, S. (1967). *Semantics: An Introduction to the science of meaning*. Oxford: Blackwell.
- Uysal, S. S. (2014). *Türkçe'de yaratılan "Fransızca" sözcükler ve Türkçe'de anlamları değiştirilen Fransızca sözcükler*. İstanbul: Yapı Kredi.
- Weinreich, U. (1963). *Languages in contact*. Paris, New York: Mouton Publishers.
- Yavuzarslan, P. (2004). Türk sözlükçülük geleneği açısından Osmanlı dönemi sözlükleri ve Şemseddin Sâmî'nin Kâmûs-ı Türkî'si. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 44(2), 185-202.

Elektronik kaynaklar

- Güncel Türkçe Sözlük (Türkçe Sözlük'ün 11. baskısının gözden geçirilip güncellenmiş olarak genel ağdan sunulan sürümü.) <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 29.10.2020)
- İngilizce Etimolojik Sözlük, <https://www.etymonline.com/> (Erişim tarihi: 29.10.2020)
- Merriam-Webster's Collegiate Dictionary, Eleventh Edition, <https://www.merriam-webster.com/> (Erişim tarihi: 29.10.2020)